

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆՔ

ԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

ՔԱՅՈՒՄ 1876 ԱՄԻՆ

ՀԻՍ ՎԱ.

17 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1876

ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ՄԻԲԱՅԷԼԵԱՆ

1876

ՄԱՅՐ ԴԻՒԱՆ

Ստեփան Արարնեան	ժառանգ	Ք.	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Ռուսինեան	Էֆէնտի	Բ.	»
Տիգրան Եռասոփեան	Էֆէնտի	Գ.	»
Գարեգին Յ. Մելիքեան	»	Ք.	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Համբարձում Ս. Ալաճաճեան	»	Բ.	»
Ասաբէլ Ալթուն Տիրրի	»	Գ.	»

ՁԵՌՆ ՀԱՍՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Տ. Յոխաննէս Բ. Մկրեան		ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Տ. Գրիգոր Բ. Աճառեան		
Սարգիս Աղաբէկեան	Էֆէնտի	

ԴԱՍՏԻՍԸՆԿՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Յոխաննէս Կուրեան	Էֆէնտի	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Գեորգ Ստամարանեան	»	
Պողոս Պառնասեան	»	

ԿԱԼՈՒՍԵՈՅ ԴԻՒԱՆ

Յակոբ Բաղադեան	Էֆէնտի	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Յոխաննէս Աղնաւորեան	»	
Ստեփան Պէլլիճեան	»	

ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Տիգրան Եռասոփեան	Էֆէնտի	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Օղակն Խօճասարեան	»	
Նաղարէթ Շահարպեան	»	

ՀԱՄԱՐԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Յարութիւն Մէրեկի-Ղուլի	Էֆէնտի	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Համբարձում Մաղպուլեան	»	
Նաղարէթ Մելիքեան	»	

ԻՐԱՒԱՍՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Տ. Ներսէս ժարդապետ Արարնեան		ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Կարապետ Շահարպեան	Էֆէնտի	
Նան Բաղադեան	»	

ՆԱԽԱԶԵՌՆՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Ռուսինեան	Էֆէնտի	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Միքայէլ Մամիկոնեան	»	
Ասաբէլ Ալթունեան	»	

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԴԻՒԱՆ

Կարապետ Խիթիճեան	Էֆէնտի	ԱՏԵՆԱԳԵՑ
Պետրոս Քերէտովճեան	»	
Ստեփան Փախաղեան	»	

ԱՂԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ

ԲԱՅՈՒՄ 1876 ԱՄԻՆ

ՆԻՍՏ ԺԱ.

17 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1876

ՆԱԽԱԳԱՀ. — ԱՄԵՆ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՀԱՅՐ
ԱՏԵՆԱՊԵՏ. — ԱՏԵՓԱՆ ՓԱՇԱ ԱՍԻԱՆԵԱՆ

ԱՂԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ

ԵԿԵՂԵՑԱՆՆԵՐ

1. Խորեն Արքեպիսկոպոս Նոր Պլ. Բ. Պ
2. Կարապետ Եղիակ. Սեբրեան
3. Մատթէոս ,, Իլիւրիանց
4. Ամբրոսիոս Վ. Կոստանանց Բ.
5. Գարեգին ,, Թեթարեան
6. Խորեն ,, Կիւրոյանց
7. Հատիկ ,, Գիմարեան Բ. Պ
8. Յովհաննէս ,, Փարսպեան
9. Ներսէս ,, Ալանեան
- 10 Պողոս ,, Խաչատրեան
11. Եղիակ ,, Ազատեան
12. Արիստակէս Բ. Մամբրեան Բ.
13. Գրիգոր Արժրուծի
14. Գրիգոր Աճէմեան
15. Խորեն Փիլիպոսեան Բ. Պ
16. Յարութիւն Սեբրեան
17. Յովհաննէս Մկրեան
18. Սուրբաս Ստեփաննոսեան Բ.
19. Սահակ Տ. Սարգսեան
- 20.

ԱԵՐԱՐՀԱԿԱՆՔ

(Ա. Վիճակ)

Գումգախու, Կլարիկ փաշա և

Գումգախուի դուրս

21. Գրիգոր Պէրպլեան Բ. Պ
- Բ. Բաղդասարեան Երանցի
- Բ. 2 Բաղդասարեան Երանցի
- Բ. Պ Բաղդասարեան Երանցի

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ

22. Գրիգոր Ստեփանեան
23. Խաչիկ Մանգասարեան Բ. 2
24. Կարապետ Աղաբաբեան Բ.
25. Համբարձում Մաղպուտեան Բ. 2
26. Մինաս Գաթիսեանեան
27. Յովհաննէս Խորասեանեան Բ. 5
28. Յովհաննէս Պարսեան
29. Յովհաննէս Սարգսեան Բ.
30. Ն. Մէլգուրեան Տորթօր
31. Պողոս Պատնասեան Բ.
32. Բուսեան Բ.
33. Սարգիս Ազարեան Բ.
34. Սահակ Ապրօ Բ.
35. Աննաքիմ Մանուկեան Բ. Պ
36. Փէլաքեան Տորթօր
- 37.

(Բ. Վիճակ)

Պիլիպոս

Միլոպիոյ

38. Բարեղ Հարսեան
39. Կարապետ Ս. Լիւթեան
40. Յարութիւն Մարգարեան Էլեիզարիու
41. Խաչատուր Ղազարեան Բ. 2
42. Կարապետ Գ. Փարսպեան Բ. Պ
43. Մարութ Յրեկեան
- 44.

Խաչատուր Ս. Խաչ

45. Յովհաննէս Եանեան
46. Յովակիմ Ս. Մարգարեան Բ. Պ
47. Արտուր Պատնասեան
48. Ստեփան Ազարեան

ԽՈՒՄԱՆԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ

ԽՈՒՄԱՆԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ

49. Միլոպիոյ Պիլիպոսեան Բ.
50. Յովհաննէս Ճիւղեան
51. Նիկողոս Ալանեան
52. Տրդատ Փարսպեան
- (Գ. Վիճակ)
- Բերս և
- Գաւրիւլ փաշա
53. Արիկ Ունեան
54. Գրիգոր Ալիւթեան Բ.
55. Մարտիրոս Յ. Տրեան
56. Միլոպիոյ Մամբրեան Բ.
57. Նշան Քաղապեան Բ. Պ
58. Ստեփան Խաչարեան Բ.
59. Տէրեան Մ. Լաւրեան
60. Իլիաս Չալեան
61. Յարութիւն Կարապետեան
62. Գրիգոր Մարտիրոսեան
- Միլոպիոյ
63. Կարապետ Պ. Պիլեանց Բ. Պ
64. Յակոբ Կաստանեան Բ. Պ
65. Յակոբ Պ. Նորասուրբեան
66. Յովհաննէս Աղապեան Բ. Պ
67. Տրդատ Երանցեան
- Պիլիպոս և Գաւրիւլ
78. Յ Միլոպիոյ—Գաւրիւլ
- (Գ. Վիճակ)
- Գաւրիւլ և Խաչ
69. Ըստնեան Լաւրեան
70. Ստեփան Պիլիպոսեան

ԳԱՌԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ	ԳԱՌԱՌԱԿԱՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ	Մ. ՈՂ
71. Կարապետ Շահապետ	Բ. 3	121. Ստեփան Պ. Պ. Փարազեանց
72. Մկրտիչ Մուրադեան	Բ. Պ	Տիվրիկ
73. Յակոբ Եջմեղեան	Բ.	122.
74. Օգոստինոս Խոսրովեան	Բ.	123. Զեյթուն և Մարաշ
75. Թովմատիս	Բ.	124. Տրասիպոս
76. Գրեգոր Բ. Մելիքեան	Բ.	125. Պաղատա
77. Աստուր Գուրաբեան	Բ. 5	126. Տիգրանակերտ
78. Յովհաննէս Կոնյան	Բ. Պ	Վան
79. Գրեգոր Կոնյան	Բ. Պ	127. Սիմոն Մարտիրոսեան
80. Աստուր Գուրաբեան	Բ. 5	128. Արարատ
81. Մկրտիչ Գ. Կոնյան	Բ. Պ	129. Հալեպ և Այնթապ
82. Յովհաննէս Կոնյան	Բ. Պ	130. Սերապիս
83. Յակոբ Կոնյան	Բ. Պ	131. Սիսիան
84. Յակոբ Կոնյան	Բ. Պ	132. Արարատ Բ. Այվազեան
85. Ալեքսանդր Պէրեան	Բ. 3	133. Համարձուժ Սարգիսեան
86. Արտուր Պ. Մարտիրոսեան	Բ. 3	134. Գաղատիս
87. Եղիշապետ Մելիքեան	Բ. 3	135. Ատանա
88. Մինաս Ճափնաբեան	Բ. 3	136. Մարտիրոս Ալեքսանդրեան
89. Յակոբ Քաղապետեան	Բ. 3	137. Եօզրատ
90. Յակոբ Ամասեան	Բ. 3	138. Լոգոֆիթ Պալեոզեան
91. Նազարեթ Շահապետ	Բ. 3	139. Մարտիրոս
92.	Բ. 3	140. Եղիշապետ
93.	Բ. 3	
94.	Բ. 3	
95. Առաքել Ալեքսանդր Տիվրիկ	Բ. 3	
96. Խաչատուր Պ. Մարտիրոսեան	Բ. 3	
97. Ռէթէոս Պէլլիկեան	Բ. 3	
98. Սարգիս Արարատեան	Բ. 3	
99. Սարգիս Արարատեան	Բ. 3	
100. Սիմոն Մելիքեան	Բ. 3	

ՕՐԱԿԱՐԳ

Ա. Տեղեկագիր խորհրդարանական յանձնախորհրդին ի վերայ հարստանարարական Ազգայնաց :
 Բ. Պատասխանի վարչարան՝ Փայտապետ Լ. Ֆիլեպի հարցման եկամտանք :
 Գ. Քաղաքապետի Ազգային տրոց օրինական յարկախտարանաց :
 Դ. Վերաբերուի Սահմանադրութեան . — Յարեանապետի վիճարանութեան յօդուստաց
 Թարգման մատակարարութեան :

ԱՏԵՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

Ատենաը բացուեցաւ ժամն 7 1/2 ին ի ներկայութեան 39 երեսօխտանաց, որոց վերջին թիւը յանգեցաւ 67 ի :

Նախընթաց նստի ատենագրութեան՝ ժամանակին սղութեան պատճառաւ՝ չկարենալ տըստագրուիլն Ատենապետ Գաղատեան ծանուցանելէ ետեւ, անցաւ ատենական գործողութեանց :

1.

Բացակայութիւն
 Ատենապետ Գաղատեան ծանուցանելով ժողովին թէ ազգային երեսօխտաններէն՝

Ասրո Սահակ Լ. Ֆիլեպի ստիպողական զբաղմանց պատճառաւ,

Յովսէփ Լ. Ֆիլեպի Մաղլըմեան և

Նշան Գաղապետեան

անձնական տկարութեան պատճառաւ բացակայ գտնուելին գրով յայտնած են, և յաւելցնելով թէ Ասրո Լ. Ֆիլեպի ստիպողական զբաղմանը ըստ օրինական պատճառ չէ ծանցուած ըստ Կանոնադրութեան, միւս երկուքին բացակայութիւնն իրրեւ օրինաւոր նշանակել տուաւ ներկայութեան տուածորին մէջ :

2.

Հրամարական

Ատենապետ Գաղատեան ծանուցանելով թէ ազգային երեսօխտաններէն խօրատանձեան Յով-

հաննէս Լ. Ֆիլեպի ի սրտատախտան առ ինքն ուղղեալ վերջնական հրահրագրին հրամարական զրկած է, կարգաց նոյն հրամարագրին՝ որ է .

Ամենապատիւ Բարձր Սրբազան Հոյր,

Պատիւ ունեցոյ ստանալու Ձեր Բարձր Սրբազնութեան 7 սեպտեմբեր թուականաւ և 29 թուահամարաւ գրութիւնն, որով կը բարեհաճիր իմացնել նուաստութեանս թէ Ազգային Ժողովոյ նիստերէն ութ անգամ բացակայութիւնըս անտես առնուելով՝ կրկին նոյն ժողովոյ անդամակցութեան պատիւն ինձ պահուած է, և կը հրահրէք զիս ներկայ գտնուիլ անոր նիստերուն, կամ զխտաւորութիւնս գրով յայտնել :

Որչափ որ շնորհապարտ զինքս կըզգամ այս մեծարելի հրահրէքն, այսու ամենայնիւ ցաւ ի սրտի հարկադրեալ եմ խոտտովանելու թէ անկէ օգուտ քաղելու չեմ կարող : Ազգային պատկառելի Ժողովոյ նիստերէն բացակայութիւնըս, ի սկզբանէ անտի որ երեսօխտան ընտրեալ եմ, ունէր անյողթելի պատճառ բազմութիւ գրադմունքս, որովք պաշարեալ էի . հիմա ալ անձնական գործեր և խոչընդոտներ արգելք կըլլան ինձ այն ազգային պարտաւորութիւնս կատարելու : Ուստի ինչպէս ի սկզբան ըստ տրամադրութեանց Կանոնադրութեան Ժողովոյ հրամարեալ համարած էի զիս, չուզելով ազգային պատկառելի հիմուս անդամակցի մը օգտակար աջակցութեանց կրկին զԺողովն կը համարձակիմ նոյն հրամարականս մատուցանելու ի Ձեռս

Թեան առաջարկութիւնն առաջին փորձ մը ուր լալու համար կը ներկայացուի, և իբր այն ընդունելի է, ևս կ'առնուի իմ առաջարկութիւնս:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Ուրեմն բարեխոյսութեանց մէկն ետ առնուելով, կանցնինք միւսներուն: Ասոնց մէկն է 23 տարիք ունեցող և բուէ տուողներէն իբրև նուազագոյն տուրք 23 դուրուշ առնուլ, և 23 տարիքէն վար եզողներէն անկէ նուազ գումարներ ընդունել բայց ոչ իբր տուրք այլ իբրև նուէր: Հոս միջանկեալ կերպով պարտ կը համարիմ կրկին յայտարարել թէ տուրքի խնդրոյն մէջ նուէր բառը գործածել ընդունելի չէ. ըստ որում Ազգային Սահմանադրութիւնը բացէ ի բաց տուրք բառը գործածած է. տէրութիւնն ալ տուրք ժողովելու արտօնութիւն տուեր է մեզ Սահմանադրութեամբ. թէ և Սահմանադրութեան տաճիկերէնի մասին մէջ իսակ բառը դրուած է, փոխանակ վերկի բառին, թերևս քաղաքագիտական դիտմամբ, սակայն ասոր տուրք ըլլալը յայտնի է մեզ, քանի որ սահմանադրապէս պարտաւորութիւն դըրուած է ամենուն՝ ազգին ծախուցը մասնակցիլուամի այս առաջարկութեան մէջէն նուէր բառը մէկզի առնելով՝ պարզապէս տուրք բառը ոչեար է գործածուիլ: Բարեխոյսութիւն մ'ալ կայ, որ Մարգարեան Յարութիւն Լիջնատին է, և այն է նուազագոյն գումար՝ 10 դուրուշ տուրք սահմանել:

ԳՕԼՕԼԵԱՆ Ա. ԷՑ. — Մեր մէջէն Վարչութեան առաջարկութիւնն ընդունողներ ալ եզան:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Ըստ որում վիճարանութիւնը գոցուած է այս մասին, առանց ումեր խօսք տուու պիտի վերջացնեմ խնդիրը, առաջարկեալ բարեխոյսութիւնները մի.աւ մի քուէի ղնելով:

Զայս ըսելով Ատենապետ փաշան վերոյշեալ երկու բարեխոյսութիւնները առանձին առանձին քուէի դրաւ, զորս ժողովը միաձայնութեամբ Մերժեց:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Այժմ կը թան Վարչութեան և Համարակալութեան ղիւանի ա-

ռաջարկութիւնները: Վարչութիւնը 23էն վար, 20, 15, 10 և մինչև 5 դուրուշի նուազագոյն աստիճաններու տուրք սահմանել կ'առաջարկէ. իսկ Համարակալութեան ղիւանը այդ փորձագոյն աստիճանաց սահմանումը մերժել կ'առաջարկէ:

Զայս ըսելով Ատենապետ փաշան, Վարչութեան և Համարակալութեան ղիւանին առաջարկութիւնները քուէի դրաւ վերջինէն սկսելով:

Ժողովը Համարակալութեան ղիւանին առաջարկութիւնը մերժելով և միաձայնութեամբ Վարչութեան առաջարկութիւնն ընդունելով՝ ԲԱՐԵՓՈՒԵՑ արոյ օրէնքին աստիճանաց դասակարգութիւնը, 20, 15, 10 և 5 դուրուշի փորձագոյն աստիճաններ ալ յաւելցնելով:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Վարչութեան առաջարկութեան առաջին մասն ընդունուեցաւ: Պանք երկրորդ մասին, որ է բաշխման և հաւարման եղանակի մասը. Վարչութիւնն այս մասին կ'առաջարկէ ազատութիւն տրուիլ իրեն՝ որ ինք մասնաժողովներ ղնէ թողերը՝ բաշխման ցուցակները պատրաստելու համար, նոյնպէս տրոյ հաւարումը ղիւրացնելու միջոցներն ինք անօրինելու ևն, Համարակալութեան ղիւանն այս կէտերու մասին համամտութիւն կը յայտնէ և ընդունելութիւն կ'առաջարկէ: Ուրեմն ով որ կընդունի Վարչութեան այն վերջին առաջարկութիւնը՝ ձեռքը վեր վերցնել շնորհ ընէ:

Ժողովը միաձայնութեամբ ԸՆԴՈՒՆԵՑ Վարչութեան առաջարկութիւնը տրոյ բաշխման և հաւարման եղանակաց մասին:

Գ.

Տեղեկագիր խորհրդարանական յանձնախմբին ի վերայ հարստամարտքեանց ազգայնաց:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՓԱՇԱ. — Խօսքը հարստահարութեանց խնդրոյն յանձնախմբի Տեղեկարարին է:

Փափաղեան Ստեփան Լիջնատի իբրև Տեղեկարար կարգաց հետևեալ տեղեկագիրը.

Բ. ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏԱՀԱՐՈՒԹԵԱՆՑ

Ի ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՅԱՆՉՆԱԽՐԷ

Ա.Ռ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՆ

Ըստ որոյման Ազգային Ժողովոյդ՝ որ ինիստ 10 Սեպտեմբեր 1876, Խորհրդարանական Յանձնախումբս՝ դաւառական հարստահարութեանց նախորդ ընդհանուր Տեղեկագրի թուականէն յետոյ պատահած հարստահարութիւնները տեղեկագրելու համար՝ փութաց ի.քնին առնուլ Պատրիարքարանի Թագրիւններն ու արձանագրութիւնքն, և՛ իւր պաշտօնն ըստ կարելոյն կատարելով՝ սոյն երկրորդ տեղեկագիրը բերել պատկառելի ժողովոյդ:

Ազգային Ժողովով պատրաստուած յիշեալ ընդհանուր տեղեկագիրն, որ 1872 Փետրուար 18 ի նստին տեղեկագրութեանց մէջ արձանագրեալ է, (Երես 593—598), առաջին անգամ նոյն տարւոյ Ապրիլ 11 թուականին մատուցուած է Բարձրապատիւ Եպարքոս Մահմուտ Նէտիմ բաշային:

Ազգային Պատրիարքարանի արձանագրութիւնք յայտնի ցոյց կուտան թէ՛ այս տեղեկագիրն ակնկալեալ արդիւնքը չէ արտագրած, թէ և Պատրիարքարանն ա-

տոր պատճէնը յաջորդ Եպարքոսներուն ալ մատուցած և Ազգին խնդիրը կրկնելէ չէ դադրած:

Հետեւեալն յիշեալ տեղեկագրին թուականէն ի վեր հարստահարական խնդրոց վրայ Պատրիարքարանի կողմանէ առ Բ. Գուռն մատուցեալ Թագրիւններուն կարևոր մասին հաւաքածոյն է, թուականի կարգով, և անոնց մի քանիլին ամբողջ պատճէններն ու միւսներուն ալ համառօտութիւնը կը պարունակէ, ի բաց թողլով համանման խնդրոց վրայ առ դաւառաց կուսակալս ուղղեալ բաւական թուով գրութիւններն, որք քանի մը մասնաւորութիւններէ զատ մեծագոյն մասամբ դարձեալ ապարդիւն մնացած են:

1. Հալէպի հեռագրատան պաշտօնեայ Ասատուր անուն հայազգին հեռագրատան մէջ կ'սպաննուի. կառավարութիւնն ոճրագործը կը խնդրէ նոյն հեռագրատան տեսուչն և տեսուչն հեռագրատան շէնքը Հաճի Ահմետ անուն Իսլամը կը յանձնէ կառավարութեան, ըսելով թէ՛

այս է մարդասպանը: Տեղական կառավարութիւնը յիշեալ Ահմէտն՝ առանց հարցաքննութեան ենթարկելու՝ խելնդ է ըսելով հիւանդանոց կուղարկէ:

Ասոր վրայ Թագրիբ գրուած է 1389 Սէֆէր 17 և 12 Ապրիլ 1872 թուականաւ:

Բ. Դոնէն հրամանագիր ղրկուած է Սէֆէր 22 թուականաւ. ինչ արդիւնք ունեցած ըլլան յայտնի չէ:

2. Սղերդի Սասուն աւանի Գուրգ Պէյերն Հայոց արքունի տուրքերը կը հաւաքեն և չեն հատուցաներ գանձին. կառավարութիւնը զինուոր կը հանէ վրանին և ստակները կստանայ. զինուորաց և ձիերուն բոլոր ուտեստը ժողովուրդէն կառնուի բռնութեամբ: Ձինուորները կը մեկնին և Գուրգ Պէյերը կսկըսին միանգամ արուած ստակը Հայ ժողովուրդէն վերստին հաւաքել. Գրգաց հարստահարութեանց քննութեան համար Այի Րիզա փաշան անձամբ այն կողմերը կերթայ, և՛ յետ ստուգելոյ՝ անոնց վերջ տալու համար կորչէ որ, Հագօ քաղաքին մէջ զօրանոց մը շինուելով մնայուն կանոնաւոր զօրք պահուի հոն և նոյն քաղաքի Մէրդէն ալ Սասուն քաղաքը նստի: Սակայն այս սրոշումը գործադրութեան չը գրուիր:

Թագրիբ գրուած է 1389 Սէֆէր 19 և 15 Ապրիլ 1872:

Բ. Դոնէն ուղղակի հրամանագիր ղրկուած է 1 Րէպիւլ էվլէլ 1389 թուականաւ:

3. Մշոյ հարստահարիչ քրդերէն Ֆարիզ և Կըրայրն՝ սակէ առաջ կառավարութեան որոշմամբ Գասթամունի կաքսորուին. յետոյ ազատութիւն գանձելով Մուշ կը վերադառնան և վրէժխնդրու-

թեամբ կսկսին աւելի ևս հարստահարել զՀայերը:

Թագրիբ գրուած է 1389 Րէպիւլ էվլէլ 2 և 29 Ապրիլ 1872 թուականաւ:

Ապարդիւն մնացած է:

Սոյն խնդրոյն համար վերստին Թագրիբ եղած է 1389 ձէմազիլ ախրը 27 և 18 Օգոստոս 1872 թուականաւ:

Սոյն Թագրիբը 7-րդ է եղած է Բ. Դուռը:

4. Տիգրանակերտի Սաթը գիւղի բոլոր արտերը Միւնթէհա անուն իսլամ կին մը իւրացուցած է բոլորովին: Որով Հայ գիւղացիները պարտաւորեալ են իրենց աշխատութեան արդիւնքէն բաժին հանել նոյն կնոջ:

Շատ տարիներէ ի վեր խնդիր եղած է, բայց տեղական կառավարութեան որոշումը միշտ իսլամ կնոջ նպաստաւոր ըլլալով՝ Հայերը դատապարտուած են միշտ անոր բաժին հանել իրենց աշխատանոց արդիւնքէն:

Թագրիբ գրուած է 1389 Րէպիւլ էվլէլ 2 և 29 Ապրիլ 1872 թուականաւ:

Բ. Դոնէն Հրամանագիր առնուած է:

Սոյն խնդրոյն համար վերստին Թագրիբ գրուած է 1389 Շապան 18 և 9 Հոկտեմբեր 1872:

Հրամանագիր ղրկուած է Իսթիլամի համար 1389 Շէվլալ 10:

Դարձեալ Թագրիբ գրուած է սոյն խնդրոյն համար 1389 ձէմազիլ ախրը 19 և 19 Յուլիս 1874:

Անպատասխանի մնացած է:

5. Կարնոյ կուսակալութեան սակ

Մուշ գաւառի Մօրնինկ գիւղի Հայերը 40—50 տարիէ ի վեր՝ առանց սր և է անձէ բողոք և պահանջում տեղի ունենալու՝ նոյն գիւղի հողերը մշակած ըլլալով, ըստ օրինի սեպհականութեան իրաւունք ստացած են: Սակից մէկ քանի տարի առաջ Մշոյ Միւֆթիի Հիւսէյին էֆէնտին իւրացնելու զեւելով զանոնք՝ ձեռնամուխ կը լինի: Ժողովուրդը կը բողոքէ, Միւֆթին իւր պահանջումէն ետ շմար և կը բռնադատէ զգիւղացի Հայերը իրենց հողերը թողուլ: Կարնոյ կուսակալ Իսմայիլ փաշան երբ Մշոյ կողմերն այցելութեան կերթայ, անձամբ քննութիւններ ընելու և ժողովրդեան վիճակը լաւ մը հասկնալու, սոյն խնդիրն ալ նկատողութեան կառնու և՛ քննութեամբ ստուգելով՝ Միւֆթիին պահանջումն անիրաւ և ժողովրդեան նոյն գիւղի արտերուն բացարձակ տէրն ըլլալը կը հաստատէ: Հետեւաբար նոյն գիւղի հողերը գիւղացի Հայոց անուան վրայ արձանագրել կուտայ, և մինչև որ Պօլսոյ Տէֆթէրխանէէն Թուղրալը Թափույի Սէնէտներն հասնին, ինչպէս սովորութիւն է, առժամանակեայ կալուածազրբեր (էմտե-դէր) յանձնել կուտայ նոյն գիւղացուց, 25 հատ: Իսմայիլ փաշան Մշոյ աշխարհին մէջ այս և ուրիշ բարեկարգութիւններ ընելէ և խել մը Գուրգ Պէյեր իրենց որջացած տեղերէն վերջընելով աքսորելէն վերջը՝ Կարին կը դառնայ. շատ շանցիք Կարնոյ կուսակալութեան պաշտօնէն կը հանուի: Յիշեալ Միւֆթին՝ սոյն փոփոխութեան օգուտ քաղելով՝ իւր նախորդ պահանջումն ու դատը կը նորոգէ: Մօրնինկ գիւղէն քանի մը մարդ բերել կուտայ ի Մուշ, և առանց խոստումներ և սպառնալիքներ ընելով, տեղական կառավարութեան ժողովին

մէջ յանուն գիւղացուց ըսել կուտայ անոնց թէ՛ նոյն գիւղի բոլոր հողերն ու արտերը Միւֆթի էֆէնտինն են և թէ՛ գիւղացիք անոր վարձկաններն են: Ասոր վրայ որոշում կը արուի որ՝ նոյն հողերուն բացարձակ տէրը Մշոյ Միւֆթի Հիւսէյին էֆէնտին է, առարկելով՝ թէ այսպէս վկայուած է և թէ նախորդ քննութիւնն ու տնօրէնութիւնը սխալմամբ եղած են: Գիւղացիք կը բողոքեն ըսելով թէ Մ. Պ. մէկ երկու անձն՝ ամբողջ գիւղացիներուն օրինաւոր ներկայացուցիչը չըլլալով յանուն գիւղացուց խօսելու իրաւունք չունէին, թէ իրենք այսքան երկար տարիներէ ի վեր նոյն հողերն առանց մէկէ մը բողոքուելու՝ հերկած և մշակած ըլլալով ըստ օրինի տէր եղած են անոնց, և թէ իրենք Հիւսէյին էֆէնտին ըստուրկը չեն և չեն կրնար ըլլալ, ինչպէս որ Իսմայիլ փաշային քննութեամբն հաստատուած և Թափույի Իլմուխապէրներն ալ իրենց բուն օրինաւոր տէրերուն յանձնուած են: Գիւղացուց այս արդարացի և օրինական առարկութիւններն անխելի կըլլան տեղական կառավարութեանէն, վասն զի Միւֆթին ազդեցութեան տէր մարդ է, իսկ գիւղացիք աղքատ և անտէր են: Խեղճ գիւղացիք երկու պատգամաւոր կրնարեն իրենց մէջէն և՛ նոյն 25 կտոր կալուածագրերն ու հանրագիր և այլ գրութիւններ յանձնելով անոնց՝ կը ղրկեն Կ. Պօլիս ի Պատրիարքարան:

Սոյն խնդիրը Շուրայի Տէվլէթի քննութեան յանձնելու խնդրանք Թագրիբ գրուած է, 1389 Րէպիւլ էվլէլ 28 և 23 Մայիս 1872 թուականաւ:

Բ. Դուռը Շուրայի Տէվլէթի յանձնեց զայն ի քննութիւն. սակայն արդիւնքն ի նպատակ Միւֆթի Հիւսէյին էֆէնտի-

ին եղած ըլլալով՝ ասոր համար յատկապէս Պօլիս եկող երկու Մօրնիկցի հսոցազիք յուսահատ ետ դարձան։

Սոյն խնդրոյն համար դարձեալ Թագրիբ եղած է, հողային ընդհանուր խնդրոյն Թագրիբին կցորդեալ (Տե՛ս ի Խնդիր 23³) :

6. Մշոյ Պէրնաշէն և Խութ և Սասուն և Շատախ անուն գիւղօրէից Գուրգ հարստահարչաց համար Թագրիբ մատուցուած է, ՎՊԱՂ Բէպիւլ ակսըր ԿՄ և 17 Յունիս 1872 թուականաւ :

Արդիւնք մը չէ ունեցած. եւ՛ ինչպէս միւս անգամներ՝ վերջին օրերս ալ յիշեալ հարստահարչաց համար գանդատանք եկած ըլլալով, ուղղակի կարնոյ կուսակալին գրուած է :

7. Խարբերդ գաւառի ներքև Չարսանճագի բոլոր գիւղօրէից ամբողջ օրները, խանութները, պարտէզներն, այգիներն ու արտերը մերն է կըսեն Իսհագ Պէյ և ուրիշ մէկ քանի Իսլամ Աղաներ, և կը բռնադատեն գիւղացի Հալեբն որ այդ տներուն, խանութներուն, այգիներուն և պարտէզներուն համար վարձք վճարեն, սերմն իրենցմէ առնուն և բերքին կէսն իրենց հատուցանեն : Գիւղացուց և Իսհագ Պէյին և սորա գործակից Իսլամ Աղաներուն մէջ 15 տարի է ի վեր տեղի գտած այս վէճին համար շատ խնդիրներ մատուցուած է Բ. Գրան և շատ հրամանագրեր առնուած. բայց տեղական կառավարութիւնը միշտ ի նպատակ յիշեալ Պէյին և Աղայից շարժած ըլլալով՝ վերջապէս Բ. Գուրգ՝ սոյն հինօրեայ խնդիրը լուծելու և գիւղացուց թախանձանայն ու աղաղակին վախճան տալու նպատակաւ՝ յատուկ քննիչ մասնաժողով մը կը զրկէ :

Մասնաժողովը կերթայ, կը քննէ և կը վերադառնայ : Մասնաժողովոյ տեղեկագիրն և ուրիշ գրութիւնք և Պատրիարքարանի Թագրիբները Պետական Խորհրդոյ կը յղուին, ուր մանրամասն կերպով խնդիրը նկատողութեան և քննութեան առնուելով՝ Իսհագ Պէյին և միւս Իսլամ Աղայից պահանջմունքն անիրաւ կը դատուի և կորուստի որ արտերուն և կալուածներուն տէր ճանչուին գիւղացիք, Աղաներուն միջամբտութիւնքն արդիւնութիւն և կալուածագրերն յանուն գիւղացուց տրուին : Սոյն որոշումը կայսերական Իրատէով կը հաստատուի և գործադրութիւնը տեղական կառավարութեան կը յանձնուի :

Տեղական կառավարութիւնը Պետական Խորհրդոյ այս որոշումն որ Իրատէով հաստատուած է՝ կը քննադատէ, արդարութեան և իրաւանց անհամաձայն կը գըտնէ և՛ գործադրութիւնն իր վրայ չառնելով՝ նոր անօրէնութիւն կը խնդրէ տեղեկագրով մը : Այս տեղեկագիրը Պետական Խորհրդոյ ուշադրութեան կը յանձնուի : Նոյն միջոցին Չարսանճագի Իսլամ Աղաներէն երկուքն ալ անձամբ կ. Պօլիս գալով Պետական Խորհրդոյ կը գիմեն :

Պետական Խորհուրդը՝ միայն մէկ կողմը լսելով՝ իր նախորդ որոշումն անբաւական կը գտնէ և՛ առանց անոր Իրատէով հաստատուած ըլլալն ի նկատարի առնելով՝ կորուստի որ, տեղական կառավարութեան միջոցաւ ի նորոյ քննութիւն ըլլայ և Իսլամ Աղաներն ու Հայ գիւղացիք ի դատ մանեն. այն պայմանաւ որ տրուած որոշումն՝ եթէ երկու կողմն ալ գոհ չընէ՝ վերաքննութեան ենթարկի : Սոյն երկրորդ որոշումն որ զնախորդը կը բեկանէ առանց օրինաւոր

դատաստանի՝ դարձեալ կայսերական Իրատէով կը հաստատուի, և ինչպէս տեղական կառավարութեան նոյնպէս և Պատրիարքարանի կը հաղորդուի :

Չարսանճագուց թախանձանաց վրայ Պատրիարքարանէն Թագրիբ մատուցուած է, և յայտնելով թէ՛ Պետական Խորհրդոյ վերջին որոշումն այս հինաւուրց իրնդրոյն շատ տարիներ և ս ի վրաս Հայ հողագործաց շարունակութեան բաց դուռ թողած պիտի ըլլայ, թէ Իսլամ Աղաներուն բողոքանաց վրայ՝ առանց միւս կողմը լսելու և ո՞ր կէտին արդարութեան և իրաւանց հակառակ ըլլալն ստուգելու՝ Պետական Խորհրդոյ առաջին որոշումը բեկանելն արդարութեան չը համաձայնիր, և թէ Հայերը չեն համարձակիր այն ազդեցութեան տէր հարուստ Աղաներուն հետ տեղական կառավարութեան առջև ի դատ մտնել, և թէ ժողովուրդը նախօրդ որոշումէն զատ ուրիշ որոշմամբ գոհ չըլլար, խնդրուած է որ նոյնը գործադրութեան գրուի : ՎՊԱՂ Ճէմաղիլ ակսըր ԿՄ և 5 Օգոստոս 1872 :

Ապարդիւն մնացած է :

Սոյն խնդրոյն վրայ կրկին Թագրիբ եղած է ՎՊԱՂ Զիլհիճճէ ԿՄ և 8 Յունվար 1876 :

Դարձեալ ասպարդիւն մնացած է :

8. Խարբերդու Մատէն քաղաքի ճանապարհաց շինութեան մէջ, շինութեանց պաշտօնեաները ժողովուրդը տարապարհակ կը վարեն և գործաւորաց օրականը չեն վճարեր :

Թագրիբ գրուած է ՎՊԱՂ Ճէմաղիլ ակսըր ԿՄ և 5 Օգոստոս 1872 :

Մալիցիի պաշտօնատան յանձնուած է :

9. Տիգրանակերտի Սէվերէկ աւանի Հայերը կը գանդատին թէ՛ զինուորական արոց քառօրդ մասին զեղջն ի գործ չը դրուիր, և մեռնող ու անյայտ եղող անձանց զինուորական սուրբը մընացողներէն կը պահանջուի. և թէ տեղական կառավարութեան պաշտօնեայք կալուածոց արժէքէն խիստ բարձր գիներ որոշելով՝ ըստ այնմ՝ կալուածական սուրբ կը պահանջեն, և ճանապարհաց շինութեան մէջ ժողովուրդն օրինաց սահմանած օրէն աւելի կաշխատցանէ :

Թագրիբ եղած է ՎՊԱՂ Ճէմաղիլ ակսըր ԿՄ և 8 Օգոստոս 1872 :

Մալիցիի պաշտօնատան յանձնուած է :

10. Կարնոյ կուսակալութեան տակ Պայպուրտ աւանի Բուճէլի գիւղացի Սուքրիասեան Մարթա անուն Վ և տարեկան կոյս աղջիկ մը 1872 Մայիսի 13/ին Ալիի որդի Սէֆէր անուն Իսլամէ մը կառուցանուի. բողոք և խուզարկութիւնք կը ըլլան, և ուր ուրեմն աղջիկը կը գտնուի և տեղական կառավարութեան կը ներկայացուի, խոստովանցելու համար թէ՛ Իսլամութիւնն համոզմամբ ընդունած է, թէ ոչ. վասն զի Իսլամը կը պնդէին թէ Գրիստոսնէութիւնն ուրացած էր աղջիկը, Հայ և Յոյն երեւելիներէն Մանուկ, Յովհաննէս, Փիլիպպոս և Փանաեօթ էֆէնտիները կը հրաւիրուին այս քննութեան ներկայ գըտնուելու : Կառավարութեան ապարանքը կը խոսնին Իսլամաց Հօճաներն ու մուրաանդներն և աղջկան ներկայութեանը կը պօռան թէ՛ աղջիկն արդէն Իսլամութիւնն ընդունած է, ինչ հարկ նորէն խօսեցնելու, եթէ, կըսեն, Իսլամ չեմ ըսէ և Գրիստոսնէութեան վերադառնայ, զինքն գիլաւելի հարկ կը յարչայ ըստ Շերիի

որինաց, Տեղադրյն Հարխմէֆէնտի փոխանորդ Տուրմուշ Էֆէնտի ալ կը ձայնակցի ասոնց և կըսէ՝ այս խնդիրը քաղաքական օրինոք եւ քաղաքական օրինոք չէ։ Այս և ուրիշ տեսակ սպառնալիքներ կընեն իւր արդիւն և թոյլ չեն տար որ մայրն արդիւն մտանայ ու հետը խօսի։ Արդի կը չընարի, կը վախնայ և եղած հարցման պատասխանել կը պարտաւորի թէ՛ ինքն համոզմամբ ընդունած է իսլամութիւնը։ Հայերը կը բողոքեն եղած բռնութեան և ճնշման դէմ և կը խնդրեն որ ամեն արդարութեան և ազատութեան միջոցներ տրուին, որպէս զի արդիւն ճշմարիտ կամքն ու դատարարութիւնն իմացուի։ Բայց այս բողոքը լսելի չըլլի և թշուառ Մարթան բռնութեան ներքև կամուսնացուցուի յիշեալ իսլամ Սէֆէրին հետ։

Հայ արդի կը չընալով Սէֆէրին հետ կենակցիլ, ամեն վտանգ աչք կառնու և գիշերանց խոյս տալով իւր մօրը տունը կապատանի։ Իւլէմաներն ու Հօճաները վրէժ լուծել կուզեն Բրիտանացիներէն, ուստի և մուսուլմաններ կանչել տալով բոլոր իսլամները Մեքէնէները կը հաւաքեն և իսլամները ինչու եւ ընդհանր արդիւնը կը հաւաքեն և բոլոր Հայոց աներուն, խանութներուն վրայ կը յարձակին, աւարտութիւն կընեն, 30 Հայ կը վիրաւորեն և Հայերն ահ ու դողի մէջ կը թողուն։ Տեղական կառավարութիւնը կարծոյ կուսակալին հետապրելով վտանգը կըմայնէ, կուսակալը բաւական զինուորներով կը փութայ ի Պայտուրա, քննութիւն կը բանայ, որով արդիւն Բրիտանացի կողմէ փախցուած չըլլան ու Հայ ժողովրդին երկու

հազար լիրայի մօտ մնաս հասած և 30 Հայերու ալ վիրաւորուած ըլլալը կը հաստատուի։ 29 անձինք՝ իրր յանցապարտ՝ ձերբակալուելով կարին կը ղըրկուին, ուր ասոնցմէ ոմանց 3 և ոմանց 6 ամիս բանտարկութեան պատիժ կը սահմանուի։ Բայց իսլամ հասարակութիւնը գրգռող իւլէմաներուն և Հօճաներուն և մուսուլման պաշտօն կատարող իսլամին նկատմամբ որ և է պատժոյ անօրէնութիւն չըլլար, որով Պայտուրաի Բրիտանացի կենաց, ընչից և պատուոյ ապահովութիւնը բոլորովին վրտանդի կենթարկի, Հայոց կըրած մնասուց հատուցում ալ չը տրուիր։

Թագրիր եղած է պատժական օրինաց տրամադրութիւնը ճշգրիտ գործողութեան և Հայոց մնասները հատուցանելու խրճարանօք, ի 1389 Րէպիւլ ախրը 33 և 27 Յուլիս 1872 ։

Սոյն խնդրոյն վրայ վերստին Թագրիր գրուած է, 1389 Րէպիւլ 2 և 24 Օգոստոս 1872 ։

Գարձեալ Թագրիր եղած է, 1389 Բամազան 19 և 8 Նոյեմբեր 1872ին։

Պատասխան չը կայ ։

11. Սերաստիոյ Գանդալի Եար-Հիսար գիւղին Հայոց հերկած արտերուն մէջ տեղւոյն Միւտիր Ապտ-իւլ-Րահման աղան Չէրքէզներ բնակեցուցած ըլլալուն համար Թագրիր մատուցուած է, 1389 Ծապան 7 և 27 Սեպտեմբեր 1872ին ։

Սոյն Թագրիրը չէր եղած է Բ. Դունն ։

Նոյն խնդրոյն վրայ վերստին Թագրիր եղած է, 1389 Բամազան 19 և 8 Նոյեմբեր 1872 ։

Անպատասխան մնացած է ։

Իսկ վերջերս՝ այս խնդիրը Պատրիարքարանի թախանձանաց վրայ Բ. Դունն կազմուած հարստահարութեանց մասնատուին նկատողութեան յանձնուեցաւ յատկապէս ։ Սոյն մասնատուներն յետ ընդ երկար քննութեանց՝ Հայոց իրաւունք ունենալն հաստատեց և Չէրքէզներն Հայոց մշակած հողերէն հանել առաջարկեց. բայց Ծուրայի Տէվլէթն անոր տեղեկագիրը չընդունելով՝ Չէրքէզներուն Հայոց հողէն դուրս չը հանուիլն որոշած է, պատճառելով թէ՛ այն հողերը գիւղացոց ձեռքի կաշուածագրերուն մէջ նշանակուածէն աւելի են և ՏերուՍեալ կը վերաբերին, առանց նկատողութեան առնուլ որ Չէրքէզներուն տրուած հողերն Հայոց երկար ատենէ ի վեր մշակած տեղերն են, որք ըստ օրինի մշակողաց սեպհականութիւնքն եղած են ։

Իսկ Յանձնատուին միւս առաջարկութիւնն, այն է Գանդալի Միւտիր Ապտ-իւլ-Րահման աղային պաշտօնանկութիւնը, կընդունի Բ. Դունն և հրահանգ կուտայ Սերաստիոյ կուսակալին որ Ապտ-իւլ-Րահման աղան պաշտօնէ դադարեցնէ և Բ. Դունն կողմէ յանձնարարեալ անձը նոյն պաշտօնին կարգէ։ Սերաստիոյ կուսակալ Հաճի իզլէթ փաշան սոյն հրամանն ի գործ չը դնէր և Բ. Դունն պատասխան կը գրէ որ, եթէ Ապտ-իւլ-Րահման աղա պաշտօնէ հանուի, մեծ հողեր յառաջ պիտի գան։ Բ. Դունն յանձնարարած պաշտօնեայն ալ ուրիշ պաշտօնի մէջ կը հաստատէ ։

Գանդալի Միւտիր Ապտ-իւլ-Րահման աղային ըրած անօրէնութիւններն ու կեղծբումները՝ նոյն իսկ անոր օրհույն Ահմէտ աղային թէ՛ առ Բ. Դունն եւ թէ՛ առ Պատրիարքարանն քաշած հե-

ռագրութեամբք ալ հաստատուած ըլլալով՝ յատուկ Թագրիրով Բ. Դունն ուշագրութեանը յանձնուած է, 1389 Րէպիւլ օ և 14 Յուլիս 1876 ։

Հեռագիր վարնուած է Բ. Դունն ։

12. Վանայ Նարեկայ վանուց ջաղացքը կը կոխեն Գուրգք, մէջի եղածը կը կողոպտեն և ջաղացարանը կապանեն։

Թագրիր գրուած է, 1389 Բամազան 13 և 1 Նոյեմբեր 1872 ։

Պատասխան տուած չէ Բ. Դունն ։

13. Էսկիշէհիւրի մէջ քրիստոնէից նոր կալուած ստանալու, անոնց մէջ բնակելու և Եկեղեցի շինելու արգելք կըլլան տեղւոյն Մահմետականք ։

Թագրիր գրուած է, 1389 Ծէվլալ 1 և 27 Նոյեմբեր 1872 ։

Հրամանագիր գացած է իսթիլամի համար ։

Սոյն խնդրոյն համար կրկին Թագրիր եղած է, 1389 Մուհարրէմ 33 և 18 Փետրուար 1875 ։

Կրկին հրամանագիր գացած է իսթիլամի համար ։

Գարձեալ Թագրիր գրուած է սոյն խնդրոյն համար, 1389 Րէպիւլ 19 և 2 Ապրիլ 1876 ։

Երրորդ անգամ իսթիլամի հրաման գրուած է Բ. Դունն ։

14. Արտարին գործոց պաշտօնեայ վսեմապատիւ Խալիլ Շէրիֆ փաշայէն ծանուցագիր մ'եկած է, որով Երզնկայի և Քղիի կողմերն եղած հարստահարութեանց անհիմն ըլլալն և նոյն տեղեաց Հայ Առաջնորդներուն գրգռութեամբն այդ մասին գանգաւորներ յերևան եկած

լինին և Պատրիարքարանին ալ անոնց ձայնակից գտնուիլը դառնութեամբ կը յայտնէր։ Ս. Պատրիարք Հայրը հետեւեալ բողոքագիրը մատուցած է Բարձրագատիւ Եպարքոսին։

«Արտաքին գործոց Վսեմագատիւ Պաշտօնեայն իր մէկ ծանուցագրով կը յայտնէ թէ՛ Կարնոյ կուսակալութեան ներքեւ գտնուած Քզիի և Երզնկայի կողմերը բնակող Քրիստոնէից Քուրդ Պէյերու կողմէն հարստահարուելուն մասին եղած գանգատներն անհիմն են. թէ Մելքիսեդեկ և Եփրեմ Վարդապետներուն խարդաւանանքն է և Քուրդ Պէյերուն գէ՛մ բողոքող մը չը կայ, և թէ՛ տեղի գտած գանգատները կարինէն մինչև Տրապիզոնի ճանապարհի շինութեան համար Քզիէն ուղուած գործաւորները չը տրուելու պատրուակաւ յառաջ եկած են, ինչպէս Կարնոյ կուսակալութեան կողմէ եկած տեղեկագրերէն հասկցուած է, և թէ մեր Պատրիարքարանը խեղ մը խռովարար անձանց ձայնակից եղած է, ևն։ Սոյն ծանուցագրին պատճէնը ներփակեալ մատուցանելով Ձեր Բարձրութեան կը խնդրեմք ուշադրութիւն ընծայելու շնորհ ընել։

«Հարկ չէ բացատրել որ շնորհիւ Օգոստոսիան Կայսեր Հայոց Պատրիարքարանը բարեխնամ կառավարութեան մէկ պաշտօնատեղին է, և ես Ազգիս ընտրութեամբն ու Վերհափառ Սուրբանին իրատէոքն հաստատուած եմ Պատրիարքական պաշտօնին մէջ, և Տէրութեան ու Ազգիս մէջ միջնորդ լինելով ինչպէս որ Տէրութեան իրական շահերուն համար աշխատիլ պարտաւորութիւնս է, նոյնպէս ալ Ազգիս հաւատարմութեան և ծառայութեան համար միջնորդ և երաշ-

խաւոր եմ։ Հայոց ազգին Պատրիարքութիւնն իւր այս մեծ և նուիրական պարտաւորութեանն համար՝ բարեխնամ կառավարութեան հայրական շնորհացն արժանացած է և Կայսերական կառավարութեան համակրութիւնը գրուած, զորս կը հաստատեն Պատրիարքարանիս մէջ գտնուած և մեզ պատիւ համարուած Բ. Դրան գրութիւններն։

«Մեր պարտաւորութիւններէն մին ալ, զոր անթերի ի գործ դնել կը փափաքիմք, գաւառոց մէջ՝ հակառակ կամաց բարեխնամ Տէրութեան տեղի գտած զեղծումները կառավարութեան ուշադրութեանը ներկայացնելով գթութիւն և շնորհ հայցելն է։

«Մեր Օգոստոսիա Սուրբանն, որոյ Տէր Աստուած երկար կեանք շնորհէ, կը փափաքի որ առ հասարակ իւր հպատակները կենաց, պատւոյ և ընչից ապահովութիւն ունենան, և հաւատարապէս իւր կայսերական շնորհքն ու խնամքը վայելեն։ Իսկ երբ արդարութեան և հաւատարմութեան սկզբանց հակառակ հարստահարութիւնք տեղի կը գտնեն, իմ խեղճ ժողովուրդս, որոյ հովիւն եմ, նախ իւր գաւառին Առաջնորդին կը դիմէ, ցաւերը կը յայտնէ, և երբ Առաջնորդին միջոցաւ իւր ցաւոց դարման չը գտնէր, ազաղակելով և թախանձելով Պատրիարքարան կը դիմէ։ Պատրիարքարանս ալ՝ յետ քննելոյ և ըստուգելոյ՝ Բ. Դրան կը դիմէ, շնորհք և գթութիւն կը խնդրէ։

Արդ Քզիի եւ Երզնկայի կողմերը բնակող մեր ժողովուրդը՝ Քուրդ Պէյերէ և անոնց արբանեակներէն հարստահարուելուն պատճառաւ՝ քանի տարիներէ ի վեր թէ՛ ուղղակի և թէ՛ Պատրիարքարանիս միջոցաւ քանիցս Բ. Դրան դիմած են, և Բ.

Դուռն ալ շարունակ հրամանագրեր զըրկած է։ Սակայն ըստ որում հարստահարիչք ազդեցութեան տէր մարդիկ են և գանգատներէն շատն ալ կառավարութեան պաշտօնէից վրայ կը ծանրանան, փափաքուած արդիւնքը տեսնուած չէ. վասն զի Բ. Դուռն այն պաշտօնեաներէն բացատրութիւն կուզէ, (խմիղաւ կրնէ), որոց համար ժողովուրդը գանգատած է։

«Եւ որովհետեւ Օգոստոսիա Սուրբանն իւր արդարասիրութեամբ կը պահանջէ որ հարստահարութիւնք ջընջուին, և Բ. Դուռն ալ արդէն զիտէ որ՝ Քուրդ Պէյերուն ազդեցութեան տէր ըլլալուն պատճառաւ՝ խեղճ և տկար ժողովուրդը չը համարձակիր ի գառ մըտնել ոչ անոնց հետ և ոչ անոնց արբանեկացը հետ, Բ. Դուռը մինչև ցարդ ի գործ գրած Խթիլամի եղանակէն գուրս իշխանատլայել ազգու միջոց մ'ընտրեց, այսինքն՝ ԱՄՆՆԱ Բէճէպ Վթուական կրող հրամանագրով մը հրահանգ տուաւ տեղական կառավարութեան թէ, որպէս զի ժողովուրդը կատարեալ ազատութեամբ և ապահովապէս ի գառ մտնելու կարող ըլլայ, յիշեալ Պէյերն և անոնց արբանեակներն արգելանաց տակ առնուին, մինչև որ իրենց անպարտութիւնը կամ յանցանքն ըստ օրինի հաստատուի։ Սոյն հրամանագրին օրինակն ալ ներփակեալ կը մատուցանեմք Ձեր Բարձրութեան։

«Մինչդեռ Պատրիարքարանս ու Ազգն ուրախացաւ և մխիթարեցաւ թէ այս անօրէնութեամբ նոյն հարստահարութեանց իսպառ բարձման դարմանն ու միջոցը գտնուած է, տեղական կառավարութիւնը նոյն հրամանագիրը ճշգիւ և անթերի չը գործադրեց և տակաւին

վերջին որոշումը չը տրուած՝ նախատեսուեցաւ որ բողոքող ժողովուրդը զըրպարտիչ պիտի ցուցուէր, և այս կերպով՝ հարստահարութեանց աւելի ոյժ պիտի տրուէր. ուստի զանազան թուականօք Թագրիրներ մատուցանելով իմաց տուինք թէ՛ տեղական կառավարութեան դատաստանին արդիւնքը դո՛հացուցիչ չը պիտի լինի, և խնդրեցինք որ յիշեալ հրամանագիրն անթերի գործադրի։

«Բ. Դրան որոշումն ու հրամանագիրն ի գործ չը դնող տեղական կառավարութեան նոր տեղեկագրին վրայ, Արտաքին գործոց Վսեմագատիւ Պաշտօնեայն իր ծանուցագրին մէջ Պատրիարքարանիս համար այնպիսի լեզու մը գործածած է, որոյ նմանը չէ տեսնուած. և որ՝ Օսմանեան մեծազօր Տէրութեան հաւատարիմ՝ հպատակ Հայոց Ազգի Պատրիարքարանին պատուոյն դպած և մեծ ցաւ պատճառած է։ Երբ վերոյիշեալ եպարքոսական հրամանագրին ներփակեալ պատճէնը կարդալու շնորհ ըլլայ, այն ատեն պիտի հասկցուի որ Պատրիարքարանս խռովարար անձանց ձայնակից գտնուելէ որքան հեռի է։ Ձեր Բարձրութիւնն անտարակոյս հաճութիւն չը պիտի տայ երբէք մեզ ցաւ պատճառող նոյն պարբերութեան։

«Եւ որպէս զի ապացուցանեմք թէ յիշեալ գանգատներն անհիմն չեն, և թէ տեղական կառավարութիւնը տեղի գտած հարստահարութիւնքը խեղ մը քաջբըշուքներով ծածկելու և թեթեւցնելու ջանքեր բրած է, Ղուղուջանի Գայմագամ Ծահ Հիւսէյին Պէյը պաշտօնէ հանելու մասին նախորդ Եպարքոս Բարձրագատիւ Միտհաթ փաշային մէկ հրամանագրին պատճէնն ալ աստ ներփակեալ կը մատուցա-

ներք, որ մեր ըսածները լիովին կարգաբացնէ:

«Եւ ըստ որում արգարութիւնը կը պահանջէ որ այս տեսակ հարստահարութիւնք իսպառ բարձուին, և տեղական կառավարութեան պաշտօնէից՝ հակառակ բարեխնամ կառավարութեան կամոց, գործած գործերն երևան գան՝ և յանցապարտն ո՞վ ո՞ք և ըլլայ, թէ՛ կառավարութեան պաշտօնեայ և թէ՛ Առաջնորդ, պատժուի. կը խնդրեմք որ շնորհ ընէք ասոր քննութեանն համար Բ. Դուռն յատկապէս խառն մասնագործը մը կազմել:»

1789 Զիլհիճճէ և 18 Յունվար 1873

ՊԱՏՐԻԱՐԻ Կ. ՊՕԼՍՈՅ

ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԽՐԻՍԵԱՆ

Անպատասխանի մնացած է:

15. Ղուզուղանի բռնաւոր վերոյիշեալ Շահ Հիւսէյինի համար հետևեալ թագրիւն կը գրած է:

«Կարնոյ կուսակալութեան տակ Երզրնկա գաւառի Ղուզուղանի Գայմագամ Շահ Հիւսէյին Պէյի բռնաւորական արարքներուն պատճառաւ ճնշեալ եւ հարստահարեալ աղքատ ժողովուրդը՝ քանի տարիներէ ի վեր թէ՛ Պատրիարքարանիս միջոցաւ և թէ՛ ուղղակի Բ. Դուռը գիմելով՝ զթութիւն հայցած և յիշեալ Գայմագամի պաշտօնանկութիւնն ու հեռացուցուիլը խնդրած էր: Պետական Խորհրդոյ Տարիներէ Տարիներն որոշմամբ 1789 ձեմազիլ է վիլէ և թուականաւ

հրամանագիր մը զրկուած է հետևեալ իմաստով:

«Յիշեալ Գայմագամը Շահ Հիւսէյին «Օղլու Ալի պէյին որդին է. այս Ալի Պէյը՝ «Տէրտիմի կողմերն ազդեցութիւն և զօրութիւն գտած ըլլալով՝ խել մը հոգևորութեանց և իր հարստահարութեանց պատճառաւ Վիտին աքսորուած էր. որդին ալ՝ իր հօրն ընթացքին հետևելով՝ ինչպէս որ ժողովուրդը «կը նեղէ և կը հարստահարէ, նոյնպէս «և խոչընդոտ կ'ըլլայ այն կողմերը քաղաքային վարչութեան և դատական բարեկարգութեան սահմանուելուն և բարենորոգմանց ի գործ դրուելուն: Յիշեալ անձին այս ընթացքն հռչակեալ «և Բ. Դրան ալ ծանօթ ըլլալով՝ անմիջապէս պաշտօնէ ձգուի և դատաստանը «տեսնուելով պարտ ու պաշաճն ի գործ «դրուի:»

«Սոյն հրամանը՝ Տիվանի Ահքեամի որոշմամբ՝ 1789 Շապան 10 թուական հրամանագրով մը կրկնուած է: Դարձեալ Տիվանի Ահքեամին Մուհարէմամ Տարիսի որոշմամբ 1789 Ռէճէպ 12 թուականաւ հրամանագիր գացած է, և անոր պարունակութիւնն ալ 1789 Ռամազան 7 թուականաւ հեռագրական հրամանագրով կրկնուած է. եւ դարձեալ յատկապէս կազմուած յանձնաժողովի մը որոշմամբ 1789 Մուհարրէմ 19 թուականաւ հրամանագիր գացած է. ընդամենը հինգ հրամանագրեր: Սակայն մէկ կողմէն Շահ Հիւսէյին Պէյ ազդեցութեան տէր, իսկ հարստահարեալ և բողոքող ժողովուրդն աղքատ և ընկճեալ լինելով՝ գաւառին մէջ գատ վարելու անկարող կը գանուի, ուստի և մէկ մէկու ետևէ զրկուած Եպարքոսական այնքան ազգու և կտրուկ հրամա-

նագրերն ալ գործադրութիւն չեն դրաներ, և յիշեալ հարստահարիչ Գայմագամը տակաւին պաշտօնի վրայ կը մնայ և վրիժառու ոգւով առաւել ևս կը շարշարէ իրմէ զանդատող հարստահարեալները:

«Յիշեալ ժողովրդեան մայրաքաղաքս գանուող հայրենակիցը Պատրիարքարան զալով այս անգամ յայտնեցին թէ՛ յիշեալ բռնաւորին ճիրաններէն ազատելու յոյսերին վերցած է բուլբուլին, և խնդրեցին պաղատողին որ իրենց ազատութեան համար բարեխնամ կառավարութիւնն ուրիշ երկիր մը ցոյց տայ բնակելու: Քննութեամբ ալ ստուգուած է թէ՛ Հայ հողագործաց հայրենական ստացուածքն եղած արտերը՝ զորս բազում աշխատութեամբ մշակած և հերկած է ժողովուրդն, իմ նախնիքներէս ինձ ժառանգորին մընացած են կ'ըսէ Շահ Հիւսէյին. և որպէս զի Հայ հողագործը ձեռնի թափ ըլլան իրենց կալուածական իրաւունքէն, և իր պահանջած ապօրէն տուրքերը վճարեն և իր գործոց ու շինութեանց ձրիաբար աշխատին, ամեն հարստահարութիւն ի գործ կը դնէ, թէ՛ ինքն ուղղակի և թէ՛ իր արբանեկաց և ծառայից ձեռօք:

«Եւ ըստ որում արգարութիւնն ու զբթութիւնը կը պահանջեն որ փափաքուած ազատութիւնն ու անգործութիւնն հաստատուելու և տեսական ընելու համար, Բ. Դրան որոշումները պարունակող ներփակեալ հրամանագրաց համաձայն Շահ Հիւսէյին Պէյն անմիջապէս իր պաշտօնէն հանուի և հեռացուցուի, և հաւատարիմ Հայ ժողովուրդն անոր հարստահարիչ և կեղեքիչ ճիրաններէն ազատելով ազատութիւն և անգործու-

թիւն վայելէ, իրաց վիճակը Չեր Բարձրութեան յայտնելով՝ առ այն գիտութիւն և շնորհք կը խնդրեմք:»

1790 ձեմազիլ է վիլէ և 14 Յունիս 1873:

ՊԱՏՐԻԱՐԻ Կ. ՊՕԼՍՈՅ
ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԽՐԻՍԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Սոյն թագրիւրն մէջ յիշուած եպարքոսական հինգ հրամագրաց պատճենները կը դնեմք աստ:

Ա. ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐ

«Քղիի և Երզնկայի կողմերը՝ Քրիստոսեայ հպատակաց վրայ՝ Քրդոց ի գործ դրած թշնամական արարքներուն մասին Հայոց Պատրիարքարանն յատկապէս յայտագիր մը մատուցած է. թէ՛ սոյն յայտագիրն և թէ՛ անոր վերաբերեալ թագրիւրներուն պատճենները Պետական Խորհրդոյ որոշմամբ Չեր Վսեմութեան կը հաղորդեմք, առ այն Չեր ու շաղբութիւնը հրաւիրելով: Ասոնց ընթացումէն պիտի տեղեկանայ Չեր Վսեմութիւնն, որ իր հայրն ու մայրն և կիներն ստաննող Կիւլլապ Օղլու Աղիղ և Շահ Հիւսէյին Օղլու Հիւսէյին Պէյ և եղբարքն Իպրահիմ և Թիմուր Պէյերն և ուրիշ անձեր սպաննութիւնք կը գործեն, ընտանեկան պատուոյ դէմ կը մեղանչեն, արտեր կայրեն և յախջտակութիւնք կը նեն. և թէ՛ այս տեսակ շարունակեալ հարստահարութեամբ՝ հաւատարիմ հպա-

տակաց ապահովութիւնն ու անդորրութիւնը վերցած ըլլալով, խնդրուած է որ ոճրագործներուն մէկ մասը դատաստանի համար հոս բերուին և մէկ մասն ալ այժմէն մէկ մէկ յարմար տեղեր զրկելով հեռացուցուին :

Մինչդեռ ժողովուրդը կենաց, պատուոյ և ընչից մասին մշտնջենաւոր կերպիւ ապահովութեան ներքե զնելկառավարութեան ամենէն մեծ պարտաւորութիւնն է, և Ձեր կուսակալութեան պէս մասնաւոր կարեւորութիւն ունեցող տեղերը զանազան ազգերէ բազկացեալ հպատակաց մէջ հայրենակցութեան միութեան կապ գոյացնելու համար հոգ տանիլ անհրաժեշտ է, ընդհակառակն՝ յաիտեանական վէճերու և խռովութեանց առիթ տուող դէպքերու մասին՝ Պատրիարքարանէն գանգատներ կը լըսուին. և մինչդեռ յիշեալ անձերէն Հիւսէյին Պէյին ըմբոստ և հարստահարիչ արարքը կը պատմուի, հարկ չէ բացատրել թէ զինքը Ղուղուլջանի Գայմագամութեան պաշտօնին մէջ պահելով նորահարստահարութեանց այժ տայը՝ Տէրութեան վրայ ինչ տպաւորութիւններ կընէ, թէ և այն դէպքերը քննելէ առաջ համոզում չը գոյանար ըսելու թէ՛ անոնք պատմուածին պէս տեղի գտած են, սակայն անուրանալի է որ այնքան սաստիկ բողոք և ազատակ հարկաւ հիման մը վրայ դրուած կըլլան: Օգոստոսի առ կայսեր արդարասիրութիւնն ալ չը ներէր որ մէկն զմիւր մտղիւ չափ հարըստահարէ: Ուստի հարկ եղած քննութիւնները կատարելապէս ի գործ դրուելէ ետև՝ յանցապարտից մասին կանոնաց տրամադրութեան փութացումը հաստատապէս կատարուի Ձեր վսեմութեանէն :

«Գալով այդ տրամադրութեանց գործադրութեան եղանակին, յիշեալ անձանց գլխաւորներն ազգեցութիւն և ոյժ գտած Գուրգ Պէյեր լինելով, տկար ժողովուրդն ոչ ասոնց և ոչ արքանեկացը դէմ դատ վարելու չը համարձակիր: Նըմանապէս խիստ հաւանական է որ, ինչպէս փորձերն ալ ցոյց կուտան, այդ Պէյերն իրենց յանցանքը ծածկելու կամ թեթեւցնելու համար ապօրէն միջոցներու գիմեն. ուստի յիշեալ Հիւսէյին Պէյը Ղուղուլջանի Գայմագամութեան պաշտօնէն հանելով՝ ուրիշ արժանաւոր մէկը կարգուի, և արդարախոհ պաշտօնեայ մը զրկուի այն կողմերը. յիշեալ Պէյերն ու իրենց արքանեակներն ալ արգելանաց տակ գրուին, մինչև որ անպարտ կամ յանցապարտ ըլլանին ըստ կանոնի ըստուգուի: Եւ ամեն ապահովութիւն տալով հրատարակուի թէ՛ ո՛վ որ ասոնց դէմ բողոք ունի, ներկայանայ համարձակ և հաստատէ:

Արդ կը յանձնարարեմք որ փոյթ տանիք՝ ասոնք կատարելէ ետև՝ յերեւան գալիք ամբաստանողներն ու անոնց բողոքները տեղական դատարանին մէջ պարագայիւքը ըսելով՝ երկու կողմն ամենայն նրբութեամբ դատել. նոյնպէս և այն տեսակ ոճիրներու մասին՝ սրոց համար անձնապէս ամբաստանող չը կայ, կառավարութիւնը դատախազ կանգնեցնելով՝ դատաստան ընէք, և ապա խընդիրը կուսակալութեան կեդրոնին դատարանաց քննութեանէն ալ անցնելով, պէտք եղած գործողութեանց և օրինաց գործադրութեանն համար տեղեկագիրը շուտով հոս զրկէք, վերջապէս ժողովրդեան անդորրութիւնն ու ապահովութիւնը կատարելապէս հաստատելով՝ այս տեսակ գանգատանաց

մէկ մ'ալ տեղի չը տրուելու կերպիւ արգար և ազգու միջոցներ ձեռք առնուք: »

ՂԱԼ ձէմազլլ էվվէլ \ \

ԱՍԼԻ

Ր. ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐ

«Քղիի և Երզնկայի դաւառները բնակող Հայերուն խել մը Պէյերէ հարըստահարեալ ըլլալէն տեղի գտած գանգատանաց մասին՝ հարկ եղած քննութիւնն ու դատաստանն ընել յանձնարարուած էր արդէն Ձեր վսեմութեան, ՂԱԼ ձէմազլլ էվվէլ \ \ թուական գրութեամբ :

«Քողոքարկու ժողովրդեան Պօլխ գըտնուող հայրենակիցք ալ յիշեալ Պէյերուն հետ ի դատ մտնելու համար այդ կողմը գալու մտադրութիւն յայտնելով՝ խնդրած են որ իրենց համար ալ, ըստ նախորդ յանձնարարութեան, արդարութիւնն ի գործ դրուի և պարա ու պատշաճ տնօրինութիւնն ըլլայ :

«Ուստի ներկայիւս կը յանձնարարեմք որ ըստ այնմ զարժանն տնօրինելով՝ օրինաց առ այն տրամադրութեանց հետ արգիւնքը տեղեկագրելու ջանք և չընորհ ընէք: »

ՂԱԼ Ծատան \ օ

ՄԱՀՄՈՒՏ ՆԷՏԻՄ

Գ. ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐ

«Ղուղուլջանի Գայմագամ Հիւսէյին Պէյի նկատմամբ Ձեր վսեմութեան գը-

րութիւնն ու անոր յարակից տեղեկագիրն ստացանք. որով կը յայտնէք թէ՛ յիշեալ Հիւսէյին Պէյի դէմ յանուն ժողովրդեան գանգատող Գարա Հիւսէյին Օղլու Մէհմէտ և Կիւճէնկլի Մէհմէտ Աղաներուն՝ նոյն խկ իրենց խոստովանութեամբն հաստատուած է որ, ասոնց գանգատանքն անձնական հակառակութեան արգիւնք են. և թէ՛ ոչ մահմէտական վեց ամբաստանողներէն չորս անձին յառաջ բերած հողային խնդրոյն մէջ յիշեալ Պէյն իրաւունք ըստացեր է. միւս երկուքին ամբաստանութիւններն ալ յիշեալ Պէյին վերաբերութիւն չունին եղեր. և թէ հետեւաբար որոշուեր է, յիշեալ երկու Մէհմէտ Աղաներն ու ասոնց հետ միացողներն՝ անհիմն ամբաստանութիւններ ըրած ըլլալուն համար՝ իրենց հայրենիքէն հեռացնել :

«Այս գրութիւնները Տիվանը Ահքեամը Ատլիլէի յանձնելով՝ տեղեկագիր մ'առնուած է. որոյ իմաստն է, «Յիշեալ Հիւսէյին Պէյը՝ Տէրսիմի կողմերն ազգեցութիւն և զօրութիւն ստանալով՝ կառավարութեան շատ հոգեր պատճառած և ասկից յառաջ վիտին աքսորուող Շահ Հիւսէյին Օղլու Ալի Պէյին «որդին ըլլալով, հոչակուած է որ ժամանակէ մ'ի վեր հօրը ընթացքին հետեւութեամբ ժողովրդեան վրայ տեսակ «տեսակ հարստահարութիւններ կը գործէ, և նոյն տեղերը քաղաքային վարչութեան և դատական բարեկարգութեան հաստատուելուն արգելք կըլլայ:»
«Հայոց Պատրիարքարանը շարունակ կը գանգատի և ոմանք ալ կը յայտնեն թէ, յիշեալ Պէյին հարստահարութիւնքն եթէ տակաւին շարունակին, նոյն տեղեկաց Քրիստոնեայք պիտի ստիպուին իրենց հայրենիքը թողուլ և գալթել:

«Մինչդեռ Բ. Դուռն հազար կերպիւ ազգաբարբութիւններ և յանձնարարութիւններ եղած են Չեր կուսակալութեան որ յիշեալ Պէյն իր ամբաստանողաց հետ դատաստանի ենթարկի, որպէս զի թէ անհատից թէ ընդհանրութեան իրաւունքը տեղը բերուի, սակայն փափաքուած արդիւնքը չէ գոյացած ցարգ: Այս անգամ ալ իմաց կը տրուի Չեր կողմէն թէ՛ ամբաստանողք իրենց ամբաստանութիւնները չը կրցին հաստատել, և թէ՛ յիշեալ Պէյն բոլորովին անպարտ ելնելով՝ հարկ կը լայ ամբաստանող մահամետական և ոչ-մահամետականներէն զամանս աքսորել:

«Բայց ըստ որում առանց պատժական օրինաց համաձայնեցնելու մարդ պատժել այնատեն կը լայ, երբ քաղաքական կամ վարչական բացառիկ և սահմանադրայ մ'երեւան գայ, հետեւաբար այս տեսակ անհատական խնդրաց մէջ ամբաստանողաց մասին այդ կերպով վարուիլն ոչ օրինաց և ոչ արդարութեան կը համաձայնի: Ասկից զատ եթէ յիշեալ անձերն իրենց ամբաստանութիւնքն հաստատած չըլլալուն համար արտաքինաց պատժոյ ենթարկին, շատ գէշ կը լայ վախճանն. և յիշեալ Պէյն պատճառ տրուած կը լինի իւր հանրածանօթ շարիքը բաղմնապատկելու, մանաւանդ երբ իւր արդի պաշտօնին մէջ մնայ: Իսկ եթէ նոյն կողմերէն վերցուի յիշեալ Պէյն, ժողովրդեան գանգատանք վերջ պիտի գաննն և Տէրսիմու լերանց շրջակայքն անդորրութիւն հաստատելու արգելք պիտի դիւրանան:

«Ուստի, մինչև որ յիշեալ Պէյն ընթացից և արարից վրայ կատարեալ վստահութիւն գայ կառավարութեան, նոյն վիճակէն հեռու ուրիշ քաղաքի մը

Գայմադամութեան պաշտօնին դնէք զանի, առանց թոյլ տալու որ իւր հայրենիքը վերադառնայ, Իսկ վերոյիշեալ անձանց համար պատիժ տնօրինելն անընդունելի է առաջի օրինաց:

«Արդ՝ ներկայիւս կը յանձնարարեմք Չեր վսեմութեան որ նոյն տեղեկագրին համաձայն պարտուպատշաճը տնօրինելու ջանագիր գանուիք:»

1779 Բէճէպ 12

ՄԻՏ ՀԱԹ

Վ. ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐ

«Տիվանը Ահքեամը Ատլիլէի որոշմամբ 1779 Բէճէպ 12 թուագրեալ հրամանագրով յանձնարարուած էր որ, Դուզուլանի Գայմադամ Ծահ Հիւսէյին Օղլուն իր պժգալի արարքներուն համար՝ պաշտօնէն հանուի և հեռացուցուի: Սակայն ժողովուրդը կը բողոքէ թէ՛ ոչ միայն այս անօրէնութիւնը գործադրուած չէ, այլ և յիշեալ Պէյն իր հարըստահարութիւնքը բաղմնապատկած է:

«Ուստի՝ Մուհարէմիվ Տաիրէսիի որոշմամբ այս անգամ ևս կը յանձնարարեմ որ՝ անմիջապէս յիշեալ հրամանագիրը գործադրելու և արդիւնքն հեռագրով իմացնելու փոյթ տանիք:»

1779 Բամազան 22

Մէ ՀէՄՄէՏ ՐԻԻՇՏԻ

Ս. ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐ

«Երզնկայի Դուզուլան աւանի Գայմադամ Հիւսէյին Պէյն սպորէն ընթացից և ժողովրդեան հասուցած շարեաց պատ-

ճառաւ՝ յանուն ժողովրդին նորա պաշտօնանկութիւնը խնդրուած է, հանրագրով և մասնաւոր գրութեամբ: Ասոնց պարունակած խնդրոյն նայելով՝ ինչպէս որ յիշեալ Պէյն ընթացքն իրեն յանձնուած պաշտօնին տեսչութիւնը չը պիտի ապահովէ, նոյնպէս ալ իրեն բնիկ ըլլալուն պատճառաւ՝ նոյն Գայմադամութեան պաշտօնին մէջ մնալն անպատշաճ պիտի ըլլայ:

«Հետեւաբար՝ այս խնդրոյն համար կարգեալ յատուկ մասնաժողովն յայտագրած ըլլալով թէ՛ նոյն Պէյն անմիջապէս պաշտօնէ գաղթեցնելով, դատաստանի ենթարկելու համար, կուսակալութեան կեդրոնատեղին բերել պէտք է. և թէ կեդրոնին մասնաւոր արձանագրութեանց մէջ վարքերնին նշանակեալ անձերէն արժանաւոր մէկն՝ եթէ կայ՝ նոյն Գայմադամութեան պաշտօնին կարգել, և եթէ՛ յարմար մարդ չը կայ՝ ասկից մէկը զրկելու համար հոս իմաց տալ հարկ է, վերոյիշեալ գրութիւնները ներփակեալ Չեր վսեմութեան զրկելով, կը յանձնարարեմք որ ըստ այնմ՝ պարտուպատշաճն ի գործ դնելու հոգ տանիք:»

1779 Մուհարէմ 19

ՀԻՒՍԷՅԻՆ ԱՎՆԻ

Սոյն հրամանագրոց վրայ՝ յիշեալ Հիւսէյին Պէյն ցարգ Դուզուլանի Գայմադամութեան պաշտօնը կը վարէ:

16. Վանայ Հոգւոց Վանուց կողպատուելուն վրայ Թագրիր մատուցեալ է, 1779 ձէմաղիլ էլիլէլ 27 և 9 Յուլիս 1873:

Անպատասխանի մնացած է:

17. Սերաստիոյ մէջ Պապիկ անուն Հայ մը Մահամետական կրօնքը կրնդունի և իւր աղջիկը հետ կը տանի. աղջիկն՝ ըստ որում խելահաս՝ կը փախչի Հայոց վանքը կատաստանի:

Իսլամք՝ պնդելով թէ աղջիկը տաճկացած հօրը քով պէտք է մնայ, վանքը կը կոտեն և աղջիկը բռնի կը յափըշտակեն:

Թագրիր գրուած է, 1779 Շապան 18 և 18 Սեպտեմբեր 1873:

Բ. Դուռն հրաման կընէ որ՝ նախ աղջիկը կրօնափոխ հօրն յանձնուի և ապա խնդրոյն քննութեան ձեռնարկուի:

Աղջիկը կրօնափոխ հօրը քովէն առնելով մօրն յանձնելու համար կրկին Թագրիր գրուած է, 1779 Շէվրլալ 12 և 22 Նոյեմբեր 1873:

Անպատասխանի մնացած է:

Սոյն խնդրոյն համար վերստին Թագրիր գրուած է, 1779 Բէպիւլախըր 21 և 25 Մայիս 1874:

Իսթիլամի հրամանագիր զրկուած է:

Գարձեալ Թագրիր եղած է 1779 Շապան 14 և 11 Սեպտեմբեր 1874:

Իսթիլամի հրամանագիրը կրկնուած է, Հուսի ուրեմն երեք տարի վերջն՝ անցեալ ամիս՝ աղջիկն յանձնուած է մօրը:

18. Մշոյ Մօսկան աւանի զիւղօրէից Հայ բնակչաց Գրգերէն կրած հարըստահարութեանց մասին Թագրիր գրըրուած է, ի միասին մատուցանելով՝ Գրըրաց մէկ տարուան մէջ Հայերէն ըրած

յափշտակութեանց ցուցակը: (1) 179. Եապան 11 և 21 Սեպտեմբեր 1873:

Արձանագրութիւնք որ եւ է արդիւնք ցոյց չեն տար:

19. Պիթլիզի Գէսան-տէրէի Մէհմէտ Պէյ՝ իր 12 զաւակներով և ազգականներով՝ նոյն տեղերու 32 զիւզօրէից վըրայ ամեն տեսակ հարստահարութիւն կը գործէ: Ժողովրդեան բողոքը տեղական կառավարութեանն անլսելի մնալով, Իսլամք և Հայք ի միասին՝ յատուկ բողոքագրով կը դիմեն ի Պատրիարքարան Հայոց:

Թագրիւր գրուած է, 179. Զիւզատուէ 28 և 5 Յունուար 1874:

Հրամանագիր դացած է:

20. Տիգրանակերտի Սպահերտ աւանի գիւղերն հարստահարող Քրդաց գըլխաւորներէն Ապտի Պէյը՝ Միւտիրութեան պաշտօն վարելով՝ իր արբանեակ ու ազգականներէն Մահմուտի, Շէրիֆի, Խուրչիտի եւ այլոց միջոցաւ ժողովուրդը կը կեղեքէ. արտ, հող, անասուն կը

յափշտակէ: Ասոնցմէ զատ՝ Հուսպ գիւղի գերեզմանատան մէջ գտնուող Հայոց Եկեղեցին կը գրաւէ, կը քանդէ և իրեն բնակութեան տուն շինել կուտայ: Նմանապէս էրուն աւանի գիւղերը բնակող Օսման, Իամայիլ, Շէրիֆ, Մուսա, Մահմուտ, Տէրվիլ, Թէլի, Խուրսէնճիլի Հասան, Մահմուտ և Մէվլա Օզուռ անուանեալ Պէյերը նոյն աւանի ժողովուրդը կը հարստահարեն:

Հարստահարեալք՝ աղքատ և անպաշտպան ըլլալով՝ տեղական կառավարութեան դիմելու և յիշեալ հարստահարչաց դէմ բողոքելու չեն համարձակիր: Ժողովրդեան վիճակն ապահովելու և գերեզմանատան գրաւեալ Եկեղեցին Հայոց յանձնելու խնդրանօք՝ Թագրիւր գրուած է, 179 Սէֆէր 22 և 30 Մարտ 1874:

Բ. Դուռն հրամանագիր դրկած է:

21. Մշոյ Աղբիւրիկ վանքէն կէս ժամ հեռի Մահպուպանկ գիւղը բնակող Սասունցի Քրդերն յիշեալ վանքը կ'երթան, կ'ուտեն, կը խմեն և ամեն տարի՝ իբր

տուրք՝ վանքէն 400 զուբուշ, և կով, 20 ոչխար, և պաթման ծխախոտ, և պաթման իւղ և 5 զրիւ ցորեան կաունուն բունի: Եթէ վանքը զանոնք չը հատուցանէ, Միտրանութիւնն ու Հայերը մեծ վտանգի կ'ենթարկին:

Թագրիւր գրուած է, 179 Ռէպիւլ 25 վիվէլ 24 և 25 Ապրիլ 1874:

Բ. Դուռն հրամանագիր առնուած է:

22. Վանայ Շատախ գաւառի գիւղօրէից արտերուն նկատմամբ Աղթամարայ կաթողիկոսական Տեղապահ Յակոբ Արքեպիսկոպոսի և Վանայ Պատրիարքական Փոխանօրդ Ալուանեան Գրիգորիս Վարդապետի գրութիւնք կը յայտնեն թէ ամեն ատեն որ Վանայ գաւառն օրինաց գործադրութեան անփոյթ եւ ժողովուրդը պաշտպանելու անհոգ կառավարիչներ ունեցեր է, Քուրդ Պէյերք՝ Թանդիմաթի հաստատութեանն առաջ իրենց վարած բռնական իշխանութիւնը՝ վերստին ձեռք առած են, չարչարելով հարստահարելով զՀայերն որ ըստ առաջնոյն տուրք վճարեն իրենց. Եկեղեցիներ քանդած են, պղծութիւններ ըրած են, արմատեաց դէղեր այրած են. Շատախու բնակիչներէն Մ. Մանուկ և Սարգիս և Աղիլ և Գուլէ, և Մուսկավայ գիւղացի կարապետ և ձիճանցի Աբրահամ և Ազրուս գիւղացի Մուրատ անուն Հայերն և զուրիչներ սպաննած են. Շատախու գիւղերէն Խալիֆօ, Շեղճանց, Մարցեղ, Փանկոն, Պարագոնա և ձիճան անուն վեց գիւղօրէից բնակիչները վանելով՝ նոյն տեղուանքն ամբողջովին խրացուցած են. ինչպէս և միւս երկոստասան գիւղօրէից արտերն իրենց վերագրելով՝ Հայոց սեղսականութեան

իրաւունքը կը ժխտեն: Հայ ժողովուրդը տեղական իշխանութեան դիմած և պաշտպանութիւն խնդրած ըլլալով, տեղական իշխանութիւնն՝ Աղապէյ և Բարսեղեան Մկրտիչ անուն անձերը քննիչ կը դրկէ հոն, 1872 թուականին: Քննիչք ստուգելով Քրդաց ապօրէն և բռնաւորական ընթացքն ու Հայ ժողովրդեան կրած տառապանքն, ըստ այնմ կը տեղեկագրեն տեղական իշխանութեան, առաջարկելով որ Քրդերը զսպելու համար աղու միջոցներ ձեռք առնուին:

Յաճորդ տարին, այն է 1873ին, Հաճի Խորահիմ Զատէ Րէշիտ Էֆէնտին Շատախ կը զրկուի, Թալուլի օրինաց գործադրութեան համար: Այս պաշտօնեայն նոյն գիւղօրէից մշակեալ հողերուն ամենէն ընտիր և բարեբեր մասը Քուրդ Պէյերուն վրայ կը դրէ գաղտագողի: Սոյն նենդութիւնն երեան կ'երկէ, և գիւղացիներէն երկու հարիւր անձինք Վան երթալով բողոք կը բառնան առ տեղական իշխանութիւնն, և տաճկերէն հանրագիր մ'ալ կը դրկեն ի Պատրիարքարան, Բ. Դրան մատուցանելի:

Թագրիւր գրուած է, 179 Ռէճէպ 1 և 9 Օգոստոս 1874, միասին մատուցանելով վերոյիշեալ հանրագիրը:

Անպատասխանի մնացած է:

1874 Դեկտեմբեր 23 թուականաւ Վանայ Առաջնօրդական Փոխանօրդ Թագէտ Վարդապետէն եկած գրութիւնն ալ կը յայտնէ թէ՛ տեղական իշխանութեան յիշեալ գիւղօրէից հինգ հարիւր կոոր հողերն Հայ գիւղացւոց սեպսականութիւնը ճանչելուն և այնպէս արձանագրելով ձեռքբերին Թալուլի կալուածագրերը ապուռն վրայ՝ Քուրդ Պէյերը

(1) ԱՆԱԻԱՍԻԿ ՅԻՇԵԱԼ ՅՈՒՅՈՎԸ

Գիւղ	Ոչխար	Կարմիր Կտաւ	Դրամ	Հազուտ	Արմօր և ուտեստ
Մէամօ	30 հատ	28 Թօփ	3000 զըշ.	— Կտոր	— Պաթման
Քեանլօ	56 »	63 »	5850 »	— »	400 »
Բաշաղ	400 »	30 »	4000 »	20 »	250 »
Էսէնբուճար	50 »	40 »	7000 »	30 »	300 »
Խօր	15 »	15 »	2000 »	— »	250 »
Մէրէտաղ	13 »	15 »	1300 »	13 »	150 »
Գազախ	15 »	15 »	4500 »	— »	400 »
Հօրսէնկ	12 »	25 »	2500 »	40 »	100 »
Մէզօզ	25 »	15 »	3500 »	40 »	200 »
Բերուճզ	15 »	— »	1500 »	8 »	— »
Բարք	— »	— »	2000 »	— »	200 »
Գօրֆօ	145 »	— »	11260 »	30 »	— »
Մարգօրզ	39 »	15 »	1800 »	— »	— »
Խամպէլ	— »	— »	2120 »	— »	— »
Գամէսի	44 »	— »	720 »	— »	— »
Բարէլին	150 »	— »	800 »	— »	22 »
Զէվար	120 »	— »	— »	— »	— »

կատգեր զայրացեր են, և այլ եւս այն հողերն օրինապէս իւրացնելէ և թափուցի կալուածագիր ձեռք բերելէ յուսակտուր ըլլալով, Հայերը սեպհականութեան իրաւունքէ ձեռնմափ ընելու նպատակաւ՝ ասոնց գիւղերուն վրայ յարձակեր են, ասոնի շափ գիւղերու ոչխարաց գոմեր, խտաի գէղերն այրեր և այլ բազում ֆլետա տուեր և սպառնայիք ըրեր են, նոյն գրութիւնը կը յարէ թէ՛ յիշեալ հարստահարութեանց հեղինակները Կիրովան Աշխբէթի կոչուած ցեղէն Մէհմէտ-Ալի, Շէրիֆ և Օսման Աղաներն են :

Կարնոյ կուսակալութեան նամակ զըրուած է Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ, 1874 Մուհարրէմ 1, և Յ Փետրուար 1875 թուականաւ :

Յիշեալ Առաջնորդական Փոխանորդը 26 Փետրուար 1875 թուականաւ կը գրէ թէ՛ Վանայ Վսեմափայլ Կառավարիչը շատ հոգ և խնամք կը տանի Հայոց իրաւանց պաշտօնակները, բայց Բրդերը նենգութիւն խորհելէ և Հայերը սեպհականութեան իրաւունքէ զրկելու համար միջոցներ մտածելէ ետ չեն կեցած :

Ս. Պատրիարք Հայրն՝ այս տեղեկութեան վրայ՝ գոհունակութեան նամակ գրած է առ Վսեմապատիւ Կառավարիչն Վանայ, 1874 Քէպրէլ 10/12 և 21 Մայիս 1875:

23. Հայ հողագործաց Հայաստանի մէջ հողատէր ըլլալու խնդրոյն վրայ՝ հետեւեալ թագրիբը մատուցուած է :

«Օսմանեան Մեծադօր Տէրութեան հովանոյն ներքեւ գանուող Հայ Ազգին մեծագոյն մասն՝ Ասիական թուրքաստանի մէջ կը բնակի, և մեծաւ մասամբ

հողագործութեամբ կը բազի : Սակայն ասոնց բազում աշխատութեամբ եւ նեղութեամբ մշակած և բեղմնաւորած արտերը՝ Բուրգ Պէյեր և Իսլամ Աղաներ իրենց Օհօւթը ըրած և իւրացուցած են, որք կը ջանան զրկել մեր ազգայիններն իրենց բացարձակ իրաւունքէն. զիւզացի Ժողովրդեան քրտամբք արտադրեալ բերքն՝ որ հողիւ ասոնց ընտանեաց ապրուստին կը բաւէ, կը կիսեն և բռնի կը յափշտակեն, Հողագործը՝ չը կրնալով տալ ասոնց ուզածն՝ ամեն հարստահարութիւն կը կրէ, անտանելի թշուառութեան կենթարկի և անկարող կը դառնայ իւր օրապահիկը ճարելու և արքունի տուրքը վճարելու : հուսկ ուրեմն կատարուի ընտանիքը թողուլ, արար ձգել և Պօլիս կամ ուրիշ տեղեր տարիներով դեղերիլ, և այնու ներկայն ու սպագայն բարձրովին վտանգել Ս. յս վիճակը պատճառ եզած է ահա որ Ասիոյ շատ մը բարերեր հողերն անմըշակ մնան և Տէրութեան գանձը մեծապէս վնասի :

«Երբ թանդիմաթի հաստատութենէն առաջ Ասիոյ շատ մը նահանգները, գաւառներն ու գիւղերն անկանոն և անօրէն կերպով կը կառավարուէին, խեղ մը Բուրգ Պէյեր և Աղաներ՝ իրենց զօրութեան և ազդեցութեան շնորհիւ՝ արտերն, այգիներն ու սպարտեղներն իւրացրնելով *Երուդէ, Օհօւթը* ըրած և ազքատ գիւղացիները սարգապէս իրենց ստրուկն համարած էին : Սակայն թանդիմաթի հաստատութեամբն այդ կարգի Պէյերն ու Աղաներն հնազանդութեան տակ աւանդեցան. հողերն ու արտերը հողագործ գիւղացուոց յանձնելու համար յատուկ կանօններ և հրահանգներ հրատարակուեցան : Գիւ-

ղացիները բռնաւորաց ճիրաններէն և գերութեան կապերէն փրկելու արձակելու համար՝ բարեխնամ կառավարութիւնն ամեն ջանք և խնամք ի գործ դրաւ. սակայն տեղական պաշտօնէից ոմանց անտարբերութեան և անհողութեան պատճառաւ՝ դեռ եւս դադրած ու արգիլուած չեն այն միջամտութիւնք և բռնաբարութիւնք, որք Ասիոյ շատ տեղեր յիշեալ Պէյերուն և Աղաներուն կողմէ տեղի կուսնեան, Հայոց արտերուն ու հողերուն սեպհականութեան մասին : Հետեւապէս հողագործ Ժողովուրդն՝ անոնց անիրաւ պահանջմանց և հարստահարութեանց ներքեւ ճնշեալ վիճակու վիճակին մօտեցած է. և հողագործութիւնն ընդհանրապէս յետնեալ վիճակի մէջ մնալով, Տէրութեան գանձուն՝ ինչպէս և Ժողովրդեան ֆլետան անտահման չափու հասած է :

«Եւ թէպէտ՝ հարստահարեալ և ճնշեալ Ժողովրդեան վիճակը բարւոքելու և անոնց հողերուն ու արտերուն նկատմամբ եզած բռնաբարութեանց վերջ դնելու մասին՝ թէ՛ Պատրիարքարանիս և թէ՛ զրկեալ Ժողովրդեան մատուցած խնդրանաց վրայ Բ. Գուռն հրամանագրերը ուղղած է առ տեղական կառավարութիւնս, սակայն տեղական իշխանութեանց պաշտօնեայք կարեւորութիւն տալով Պէյերուն և Աղաներուն անհիմն առարկութեանց, որք կը պնդեն թէ այն արտերն ու հողերն իրենց սեպհականութիւնքն եզած լինին, առանց մանրակրկիտ քննութեան մանելու՝ ըստ այնմ կը տեղեկագրեն Բ. Գրան. որով գանդաաններն ուր որ էին, հոն կը մնան միշտ :

«Հարկ չէ բացատրել որ երկրին ու հայրենեաց բարգաւաճման միջոցներէն

մին ալ և թերեւս առաջինը՝ հողագործութիւնն ըլլալով, մինչդեռ սորա զարգացման ու յառաջդիմութեան մասին այնքան ջանք և փոյթ կը տանի կառավարութիւնը, ընդհակառակն՝ հողագործութեամբ պարապող մեր առիարնակ հաւատարիմ Ժողովրդեան մեծագոյն մասն յուսահատական վիճակի մէջ ինկած է, վերոյիշեալ պատճառներով : Այսու ամենայնիւ հաստատապէս կը հաւատամք որ բարեխնամ կառավարութիւնն իւր գթութեան և շնորհաց ակնարկը պիտի դարձնէ անոնց վրայ :

«Եւ որպէս զի Ասիոյ մէջ հողագործութիւնը զարգանայ և հողագործն անգորր ու հանգիստ վիճակ ունենայ, հարկ անհրաժեշտ է որ՝ անոր սեպհականութեան իրաւանց ոչ ոք միջամտէ, ինչպէս հարկ է որ՝ արտ չունեցող հողագործն ալ իր անձին սեպհական արտ ու հող ունենայ յատուկ : Բայց գաւառական պաշտօնեայք այս բանին բնաւ կարեւորութիւն չըտալով, ոչ աղքատ Ժողովրդին աղաչանքն ու թախանձանքը դադրած է, և ոչ ալ այս մասին ձեռք առնուած միջոցներէն ակնկալեալ արգիւնքը գոյացած :

«Եւ որովհետեւ Տէրութեան փառքը կը պահանջէ որ այս զեղծումը ջնջուի, ի բարւոքումն հողագործ Ժողովրդեան վիճակին, եթէ Բ. Գուռը խառն մասնաժողով մը կազմէ, և զայն ի մօտոյ տեղեկանալու և պարտուպատշաճն առաջարկելու պաշտօնով՝ Ասիա զրկելու շնորհ ընէ, անուրանալի է որ աղքատ Ժողովուրդը Պէյերու և Աղաներու գերութեան կապէն կազատի, անգորր ու խաղաղ կեանք կը վարէ, և հողագործութիւնը՝ բաղձացեալ աստիճանին հասնելով՝ արքունի գանձուն և Ժողովրդը

դեան մեծապէս օգտակար կը դառնայ:

« Հետեւարար առ այս Չեր զթուծիւնն ու չնորհը խնդրելով՝ մնամք են.

1874 թ. Դեկտեմբեր 17 և 24 Օգոստոս 1874:

ՊԱՏՐԻԱՐԻ Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՆԵՐԱԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍՈՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Սոյն խնդրոյն համար Բ. Դրան Պատասխանազիրը:

« Ստանալով Չեր Սրբազնութեան այն Թագրիրն՝ որով կը յայտնէիք թէ Ասիոյ կողմերը բնակող Հայոց մշակած հողերն աղդեցութեան տէր ոմանք յափշտակած և անոնց տիրապետած ըլլալով, Հայ ժողովուրդն իր արդար իրաւունքէն զրկուած է, և թէ այս վիճակը բարւոքեւրու և ժողովրդեան անգործութիւնն ապահովելու մասին Բ. Դրան հրամանները՝ տեղական կառավարութեան պաշտօնէից անձեռնհասութեան պատճառաւ՝ ապարդիւն մնացած են. ինչպէս և կը խնդրէիք որ գանգատանաց աւելի տուող խնդրոյն քննութեան համար խառն մասնաժողով մը կազմուի և Ասիա ղրկուի, յիշեալ Թագրիրը Պետական Խորհրդոյ յանձնեցինք:

« Պետական Խորհուրդն իր մէկ տեղեկագրով կը յայտնէ թէ կայսերական կառավարութիւնն հաստատապէս կը պահանջէ որ առ հասարակ Տէրութեան

հպատակաց օրինական իրաւունքները պաշտպանուին, և երբ սեւ է անձի առար հակառակ վարմունքն ստուգուի, այնպիսով յանցանաց աստիճանին համեմատ պատիժ տրուի: Սակայն անձերն ու տեղերը ցոյց չը տրուած՝ ընդհանուր առմամբ տեղի դրած գանգատանաց մասին քննութիւն ընելու և միջոց խորհելու համար յատուկ մասնաժողով կազմելն անպատշաճ կը դատէ: Հետեւարար կը ծանուցանէ որ, յետ քննութեան յանցաւորաց մասին պարտաւարտաշար անօրինակելու համար, Չեր Սրբազնութիւնը կը պարտաւորի յայտնել և ճշդել թէ՛ Ասիոյ ո՞ր կողմերն և աղդեցութեան տէր ո՞ր անձերէն և որոնց մասին ի՞նչ տեսակ հարստահարութիւնք տեղի ունեցած են:

« Ուստի կը խնդրեմք որ այս մասին պարտաւարտաշարը կատարել հաճիք: »

1874 թ. Բամազան 11 և 9 Հոկտեմբեր 1874:

(Ստորագրութիւն)

Ա.Ա.ՐԻՖԻ

(Պաշտօնեայ առսֆին գործոց)

Բ. Դրան սոյն պատասխանազիրոյն վրայ Պատրիարքարանի Թագրիրն:

« Ասիոյ հողային խնդրոյն նկատմամբ Չեր Բարձրութեան պատասխանազիրն ստանալու պատիւն ունեցանք:

« Մինչև ցարդ Պատրիարքարանս հասած գրութիւններէն քաղելով, Չեր բարձր հրամանին համաձայն ներփակեալ կը մատուցանեմք Ասիական Թուրքիոյ բնակիչ մերազնէից մէջէն այն անձանց ցուցակն՝ որոց ստացուածքը շատ մ'աղղեցութեան տէր մարդոց կողմէ գրուեալ լինելով, հողի և արտի

կարօտ մնացած են իրենք և պարզապէս ստրկութեան մատնուած (1):

« Աւելորդ է կրկնել որ Ասիոյ մէջ խել մը Պէյեր ու Աղաներ, օգուտ քաղելով ժողովրդեան տկարութենէն, աղիտութենէն և հետեւարար Տէրութեան կանոնաց անտեղեկ լինելէն, ինչպէս և քաջալերուելով պաշտօնէից սմանց ան-

(1) ԱԶՍԻԱՍԻԿ ՅԵՇԵԱԼ ՅՈՒՅԱԿԸ

ԿԱՐՆՈՅ ԿՈՒՍԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Վան գաւառի գիւղեր:

Աստուածածին անուն գիւղի արտերը՝ Քրդաց Շիվէ ցեղէն Սատօնք Օզլու Հաճի Մուսթաֆա և Ծուֆէտի Գարիլ գրուած են:

Ճանիկ գիւղի Կէօլէր ըսուած հողերն ու ջուրն և Տէրէպէկ գիւղի հողերն ու մարգերը՝ Տէրէպէկիցի Մահմուտը գրուած է:

Գալաճօս գիւղի հողերը՝ Քրդաց Շիվէ ցեղին Պէյերը գրուած են:

Կէպէկիկ գիւղի արտերը՝ Թօֆճու Չատէ Սէլիմ Աղան գրուած է:

Լիմ գիւղի արտերը՝ Թաթար Խան Օզլուները:

Հաշիբատ գիւղի հողերը՝ Ճամուշճի Օզլու Նիւման Աղան:

Բարդալան գիւղի հողերը՝ Պէյգատէ Օզլու Եուսուֆ Խան և Եզրարքն:

Ալուր գիւղի մարգերն՝ Ա. յանս գիւղացի Իսլամները:

Կուուց Անապատի Վանուց հողերուն մէկ մասը՝ Մօլա Շէյխ Գասըմի որդի Մուսթաֆան:

Չօրան Օզլու գիւղի հողերը՝ մօտակայ գիւղերը բնակող Քրդերը:

Ֆարուզ գիւղի հողերը՝ Պէյգատէ Մահմուտ և Ահմէտ Աղաներն:

Անգլ գիւղի հողերուն մէկ մասն՝ Արտամէացի Իսլամներն:

հողութենէն, յաջողեր են մէկ մէկ միջցաւ արտերն իրենց վրայ Թափու ընել տալ: Իսկ այն Պէյերն ու Աղաներն որք տակաւին յաջողած չեն մի և նոյն նըպատակին հասնելու, ամեն ներդուծիւն և բուռնութիւն ի գործ կը դնեն. բունի սերմ կուտան հողագործին և անոր քրտամբն ու աշխատութեամբ դու-

Պրլթէնց գիւղի հողերն՝ Ապուսլուազ Պէյ և Ընկերքն:

Հարճ գիւղի հողերը՝ Չափուշար Քեաշեասի Մէհմէտ Աղան:

Կիմ գիւղի հողերուն մէկ մասն՝ Արտամէացի Պայրամ Աղա և Ընկերքն:

Հարճմէր և Հանգըլաւանց գիւղերու հողերը՝ Վանեցի մէկ քանի Իսլամներ:

Աստուածաշէն գիւղի հողերը՝ նոյն գիւղացի Քրդերն:

Գուրուպազ գիւղի և Ս. Խաշ Վանուց հողերը՝ Վանեցի Թիմուր Օզլու Եուսուֆ և Թահիր Պէյերն:

Նորէն գիւղի հողերը՝ Շիվէ ցեղէն Գօլ և Պօթի անուն Քրդերն:

Սուսերաթ գիւղի արտերը՝ Վանեցի Ատուշէն և Մահմուտ Էֆէնտիներն:

Աթգուշալ գիւղի հողերը՝ Վանեցի Ճամուշճի Ահմէտ Էֆէնտին:

Վանայ Պաշ-Գալէ աւանին և Հէրէսան, Պազ և Հասպուտան անուն գիւղօրէից հողերը՝ տեղւոյն Շէյխերն ու Պէյերը, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ:

Վանայ Խօշապ աւանի գիւղեր:

Միրալօ գիւղի հողերը՝ Վանեցի Թիմուր Չատէ Հասան և Ալիալ Պէյերն:

Չէնիս գիւղի հողերը՝ Վանեցի Մուսթաֆա Էֆէնտին:

Խաշ գիւղի հողերը՝ Շէմսիկ ցեղէն մէկ քանի Քրդեր:

Գաս գիւղի հողերուն մէկ մասը գրացի Քրդերն, և մէկ մասն ալ Խօշապցի Քրդերը:

Կեանկվար գիւղի հողերն՝ Աղճագալցի Տիրապազ Աղա և Ընկերքը, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ:

յայցած արդեանց՝ արքունի տասանորդը վճարուելէ ետեւ՝ կէսն և երբեմն ալ աւելին իրենք կառնուն, կամ ծանր վարձքեր կը պահանջեն հողագործէն և բռնաբար կատանան. որով աղքատ հողագործը կը թշուառանայ, հողագործութիւնը կը յետանի և հայրենեաց ու գանձուն մեծ վնաս կը բերէ :

Վանայ նորոգ առան

Բիրբէտէլաթ, Գողմէսի եւ Էքալի գիւղերու հողերն՝ Էօմէր Աղայի որդիք Եագուպ, Բէլ-Մէհմէտ եւ Ալի-Մէհմէտ Աղաները գրաւած են:

Շամօնիս գիւղի հողերն՝ Օսման Աղայի որդիքն ու ազգականքը :

Ալզան գիւղի հողերը՝ Թահիր Աղան:

Աղսին եւ Արազ գիւղերու Բրդերն ալ՝ շրջակայ գիւղորէից Հսցերը վանելով եւ ցրուելով՝ սոցա հողերն իւրացուցած են :

Վանայ Պերկեր առան

Առաջով գիւղի հողերը, մինչդեռ Թափույի Աննիտով գիւղացուց անուան դարձած են, վանեցի Թիմուր Օղլու Ղալիպ եւ Հասան Պէյբը գրաւած են :

Պէրկէր գիւղի հողերն՝ Իսիլ եւ Սըզըր Պէյբը :

Ս. Թաղէոս անուն գիւղին հողերուն մէկ մասը՝ Շիլէ ցեղէն Բուրդ Հաճի Միրզան :

Վանայ Էրսիլ առան

Սօսիան գիւղի հողերը՝ Հաճի Շիվաղ եւ Տէրվիլ Աղաները,

Մանավանք գիւղի հողերը՝ Սիւլէյման Էֆէնտի եւ Ալի Պէյ,

Պայի գիւղի հողերը՝ Մահմուտի, Սիրմէ եւ Ատանանցի Բրդեր :

Մաճառ գիւղի հողերն՝ Հայտէրանցի Բըրդերը :

Աղի գիւղի արտերը՝ Սիւլէյման Պէյի որդիքը :

« Սոյն բազմաշնաս վիճակին վերջ դընելու համար հարկ է որ՝ մեր ասիարհակ հողագործ ազգայիններն իրենց բաւական ըլլալու չափով սեպհական հող ունենան, և միանգամայն ազգեցութեան տէր մարդոց միջամտութենէն բոլորովին ազատ մնան, սրպէս զի իրենց կացութիւնը բարւոքի և ապահովի :

Ազրան գիւղի հողերը՝ Հայտէրանցի Մուսթաֆան,

Փիր-Էօմէր գիւղի հողերը՝ Մուսթաֆա Աղայի որդի Թիմուր Աղան,

Գրազում գիւղի հողերը՝ Թօփալ Թիմուր եւ Գօլզ Պէյի որդիքը :

Գըզըլ-Գիւրն գիւղի հողերը՝ Պարկիլըցի Սիւլէյման Պէյը :

Բիւլչիք գիւղի Խան Վարդան եւ Բիր-Գամէշ ըսուած մարգագետինները՝ Սըզըր եւ Իսիլ Պէյերը :

Չրագլը գիւղի մարգագետինը՝ Հայտարանցի Թօփալ Հիւսէյին Աղան, ԳՐԱՒԱԾ ԵՆ :

Վանայ Գօսոլ առան

Գօսոլ գիւղի հողերն՝ Ահմէտ Աղա եւ Եղբայրը :

Կիրվազ գիւղի հողերը՝ ձենտակցի Մըզտէ եւ ընկերքը :

Ախօրիկ գիւղի հողերը՝ Թագօ Աղասի Սաատի եւ Եղբայրքը, ԳՐԱՒԱԾ ԵՆ :

Շէրէնճան եւ ձըլճըլիկ գիւղերու արտերը՝ Շէքաքցի Բրդերը գրաւած եւ Հսցերն անկից վանած են :

Վանայ Շասախ առան

Խարանապոզան, Խօմար եւ Կաճիթ գիւղերուն հողերը՝ Կիրվանցի Մէհմէտ Աղան :

Հինանա եւ ձիթուկ գիւղերու հողերը՝ Շահին Աղայի որդի Մուսթաֆան :

Տիջատապար գիւղի հողերն Օսման Աղան, Սօղանց գիւղի հողերն՝ Ալի եւ Ապրի Աղաները :

Պօլօս, Հարկանս եւ Չիլանս գիւղերու

« Ըստ որում այս անօրէնութեանց գործադրութիւնը Բ. Գրան ի գործ դընելիւր միջոցներէն և բարձր որոշումէն կախումն ունի, և ըստ որում քաջայայտ եմք որ կայսերական կառավարութիւնն ամեն տեղ և ամեն պարագայի մէջ աղքատ Ժողովուրդը ճնշումէ և զրկումէ պիտի պահպանէ իւր գթութեամբ :

Հողերն՝ Եագուպ եւ Բէլ-Մէհմէտ Աղաները,

Անվրէք գիւղի հողերը՝ Պաղտաչ Աղան,

Պաղի գիւղի հողերը՝ Շէրիֆ Աղան,

Կիվրէշ գիւղի հողերը՝ Շահին եւ Մուսթաֆա Աղաները :

Պատօնչ Մէկրուա գիւղի հողերը՝ Բէլ Մէհմէտ Աղան,

Էրբում գիւղի հողերն՝ Ապաի աղան,

Շահրուր գիւղի հողերը՝ Գորունտատցի Շէյխ Ապտ-Իւլ-Բաճման Աղան :

Բէշարիչ եւ Հարհարիչ գիւղերու հողերը՝ Սիւվարի Շէրիֆ Աղան,

Վերին Տարօնց եւ Վարի Տարօնց գիւղերու հողերը՝ Շէյխ ցեղէն Բրդեր :

Դարա-ձէրէ Ս. Աստուածածին վանուց հողերը՝ Տուտէր եւ Միրան ցեղերէն Բրդեր :

Գօր եւ Շիրազ գիւղորէից հողերը՝ Նուհ Պէյի որդիքը :

Վախրօֆ գիւղի հողերը՝ Շահպազ եւ Մուսթաֆա Աղաները :

Հագրոզ գիւղի հողերը՝ Թահիր եւ Սաատէթան Աղաները :

Հարկճատ գիւղի հողերը՝ Միրան ցեղի Բուրդ Աղաները :

Մաղկեսց վանք գիւղի հողերը՝ Շահին Աղայի որդի Մուսթաֆա Աղան :

Չախ գիւղի հողերը՝ Փայտալ Աղան, Մուսկեավէն եւ Հագիս գիւղերուն հողերը՝ Լօրանտաչոցի Շէյխ Ապտուլլահը, ԳՐԱՒԱԾ ԵՆ :

Մարսէխ գիւղն՝ Հսցոց Եկեղեցեան հանդերձ՝ Կիրվանցի Մէհմէտ Աղան գրաւած եւ գիւղացի Հսցերը ցրուած է :

Տ. ւտեր ցեղի Բրդերն ալ Շահնալէ ըսուած արգելեալ տարքը կառնուն Շէյտան գիւղէն :

կրկին անգամ կը գիծեմք և կաղաչեմք որ սոյն խնդրոյն համար խառն մտանաժողով մը կազմուի և Ասիա զրկուի :

1871 Ձիլնի 88 է 7 և 3 Յունուար 1875.

ՊԱՏՐԻԱՐԻ Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՆԵՐՍԷՍ ԱՐԲԵՊԵՏԿՈՂՈՍ

Վանայ Մօֆս առան

Սօրս գիւղի արտերը՝ Մօլլա Ապաէլան Աղան :

Գօմէր գիւղի արտերը՝ Մօլլա Շէրիֆ եւ իւր ազգականները :

Կխորիկ գիւղի հողերն՝ Ալի, Մօլլա Մուսա, Եուսուֆ եւ Իպրահիմ Աղաները :

Միր գիւղի հողերն՝ Իպրահիմ եւ Խալիլ Աղաները :

Սիպ գիւղի հողերն՝ Էօմէր, Հիսէնուպ, Տէրվիլ եւ Շախի Պէյերը :

Սաքսի գիւղի հողերն՝ Եուսուֆ Աղան, Պէրտէնուտ գիւղի հողերը՝ Նասր Պէյի որդի Խալիլ Պէյ եւ Եղբայրն :

Նազլվան գիւղի հողերն՝ Արվանցի Մօլլա Ֆէյիմ :

Միրականց գիւղի արտերը՝ Մօլլա Շէրիֆ, Մօլլա Ալի եւ սորա Եղբայրքը :

Սիպիանս գիւղի հողերն՝ Ապաիւլ Խաֆուր, Հիսէնօզ եւ Չիլիկ Բրդերը :

Հագին, Հիսիւսարուր, Փէտատեղ, Ասխէնչա, Լիւլինս, Դայթանս եւ Հարբիկ գիւղորէից եւ Ամենափրկիչ վանուց հողերն՝ Ապտուլլահ Պէյ եւ Եղբայրն :

Ատիճանս գիւղի հողերը՝ Խուրլիտ եւ Միրհալապի որդիքը :

Նորատանս գիւղի հողերն՝ Ապտուլլահ Պէյ եւ Խան Մահմուտի որդի Եուսուֆ Պէյը :

Մօքս բաղաքի Տէօրթ Մահալէ անուանեալ հողերն՝ Ապտուլլահ Պէյ, Եղբայրն ու ազգականքը :

Լիճան գիւղի եւ Փշավանուց արտերը՝ Մալի Պէյը :

Սիկիանց գիւղի հողերը՝ Բէլթմէր Պէյի որդիքը :

Պատրիարքարանի առաջարկութեան համեմատ՝ յատկապէս հողային խընդ-
րոյն համար Տիւզանը Հիւմայունը խառն
Մասնաժողով մը կազմուած է, որ իր
տեղեկագիրը մատուցած է Բարձրա-
պատիւ եպարքոսին : Սոյն Մասնաժո-
ղովը վերջին օրերս նիստ ընել է գաղ-
րած է :
24. Զնքուշի վանուց արտերն իրը

գիրք եւ Պատոյի եղբարքը,
Գինեկանց գիւղի հողերը՝ Տէրվիշ եւ Պէհ-
րան Պէյերը,
Բաթ գիւղի հողերը՝ Սալիտ եւ Պէհրան
Պէյերն ու Մուլա Ապպասը,
Պուլնց գիւղի հողերը՝ Մուլա—Ֆէհիմ,
Մէհմէտ—Սէյիտ եւ Եուսուֆ Պէյերը,
Վանկիկ գիւղի հողերը՝ Պէհրան Պէյը,
Սէպրան գիւղի Ս. Կարապետ վանուց հո-
ղերը՝ Զէյնէլ Պէյի որդիքը,
Գօծօղի եւ Կիճա գիւղօրէից եւ Ս. Մանուկ
վանուց հողերը՝ Տինիս գիւղացի Լիվան եւ
Ապտիւլ—Ղաֆուր Քուրդերը,
Հաթան գիւղի հողերը՝ Կիրան եւ Մէհ-
մէտ Քուրդերը,
Ազրակ եւ Տրամազ գիւղօրէից արտերը՝
Ապտիւլ—Ղաֆուր եւ Համտան Քուրդերը,
Զարթան գիւղի հողերը՝ Իսմայիլ Աղայի
որդիք Կէվանիթ եւ Կիպրան Աղաները,
Հողմազաց գիւղի հողերը՝ Շէրիֆ Պէյը,
Մազնի գիւղի հողերը՝ Սէլիմ Աղայի որ-
դիքը,
Կաման գիւղի հողերը՝ Տինիս գիւղացի
Կէվանդ եւ Կիրան Քուրդերը,
Քըրուս գիւղի արտերը՝ Մուլա Ֆէհիմ եւ
Շէյխ թաշիր եւ Զօրասլ,
Քարքճան գիւղի հողերն՝ Ապտալ Պէյ եւ
եղբարքը,
Լօրանդ գիւղի հողերը՝ Պէհրան Պէյ եւ
Քէլիօն պէյի որդիքը,
Կեալէ եւ Նանինս վանուց հողերը՝ Տինիս
գիւղացի Կէվանդ եւ Կիրան եւ Ապտիւլ—Ղա-
ֆուր եւ Միրանցի Աղաները, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ,
Սոյն աւանի Քուրդ Պէյերը գիւղացի Հայե-
րըն իրենց մէջ իրրեւ գերի կը վաճառեն :

հաշիւ—ը չը ծախուելու խնդրանքը թաղ-
րիւր եղած է, 1747 Սէֆէր 27 եւ 19
Մարտ 1875 :

Պատասխան տուած է Բ. Գոււր
թէ՝ յիշեալ արտերը Պաղտասար Վար-
դապետի մահուամբ հաշիւ—ը եղած ըլ-
լալով, զանոնք ծախելու հրաման
տրուած է տեղական կառավարու-
թեան :

Վանայ Կարխառ աւան

Կիճի, Միճկանս, Մեւիք, Խիրօրօնս եւ Տափ
գիւղօրէից հողերը՝ Տոււտէր ցեղի Աղաները,
Զախօս գիւղի հողերն ալ՝ Ալիքան ցեղի
Աղաները գրուած են :

Վանայ Կալաշ աւան

Տէվէ—Պոյնու Ս. Յարութիւն վանուց հո-
ղերն՝ Հինցի Քուրդերը,
Ս. Թովմա վանուց հողերը՝ Տախմանցի Օս-
ման ու աղգահանքը,
Ինզակ գիւղի հողերը՝ Մուլա Տէրվիշի որ-
դիքը,
Շատվան գիւղի հողերը՝ Տախմանցի Քուր-
դերը,
Հաղօն գիւղի հողերն՝ Հիլնէցի Քուրդերը,
Պէտականց գիւղի հողերը՝ Ֆէթթահ Պէյ
եւ աղգահանքը,
Վերին Սարս գիւղի հողերը՝ Տուտէրցի Ա-
ղաները, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ :

Վանայ Ուսան աւան

Աղ—Մանասթըր եւ Ս. Նշան վանօրէից հո-
ղերը՝ Սէլիմ Պէյ եւ Հասան Աղան ու որդիքը,
Հայլօ վանուց հողերն՝ Ոստանցի Քուրդերը,
Պէլնս գիւղի հողերն՝ Ապտուլլահ եւ Սէ-
լիմ Պէյերը ու իրենց որդիքը,
Հարիթն եւ Զարիթանց գիւղերու հողե-
րը՝ Խան Մահմուտի որդիքը,
Պողանիս գիւղի հողերը՝ Մէհմէտ եւ Էյզէպ-
էր Աղաները, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ :

Ասոր դէմ բողոքելով, եւ հաստա-
տելով թէ՝ նոյն արտերն յիշեալ Վար-
դապետին անձնական ստացուածքը
չեն, այլ վանքին սեպհականութիւնքն
են, պատասխան գրուած է Պատրիար-
քարանէն եւ քանիցս կրկնուած : սա-
կայն վճռական արդիւնք մ'ունեցած
չէ տակաւին : միայն ծախելու հրա-
մանն ի գործ գրուած չէ :

Մշոյ գաւառ

Գարսօ գիւղի Հայոց հողերն՝ Ալաման ցե-
ղէն մի քանի Քուրդեր՝ գրոււեք եւ կերպիւ
մ'իրենց անուան թափու ընել տուեք են :
Ս. Յովհաննէս վանուց հողերը՝ նմանապէս
Ալաման ցեղէն մի քանի Քուրդեր գրուած են :
Մօրնիկ գիւղի հողերը՝ Մշոյ Միւֆթի Հիւ-
սէյին էֆէնտին գրուած է :

Երզնկա գաւառի Քիլի աւան

Ալթուն Հիւսէյին գիւղի հողերը՝ Ղուզուլ-
ջանի Գայմազամ Շահ Հիւսէյին Օղլու Հիւ-
սէյին Պէյը գրուած է :
Շէն գիւղի հողերը՝ Մէհմէտ Պէյի որդի
Իսմայիլ Պէյ եւ եղբայրը գրուած են :

Գօգաս աւան

Գօճա Ուշաղը ցեղէն Մաքսուտ թոռնու
Մաքսուտ Աղան՝ մի քանի տարի առաջ
Պրաստիգ գիւղի հողերը կերպիւ մ'իւր
վրայ գրել տալու եւ թափույի Սէնէտ առ-
նըլու կը յաջողի :
Հաղթօ գիւղի արտերուն մէկ մասն ալ
Գօճա Ուշաղի ցեղէն Գօճա Օղլու Մուսթա-
ֆան կը յաջողի իւր վրայ թափու ընել տալ,
եւ ի վերջոյ՝ գիւղին բոլոր հողերն իմն են
ըսելով՝ գիւղացի Հայերը կը նեղէ :
Թէթիլե գիւղին բոլոր արտերը՝ Ֆէհրատ
Օղլու Գահրաման Աղան կերպիւ մ'իւր վրայ
թափու ընել տուած է :
Կեալալիբիկ գիւղի հողերը՝ Գօճա Օղլու
Մուսթաֆան իր վրայ թափու ընել տուած է :
Էբրէք գիւղի հողերուն կէսէն աւելին՝ Գահ-

25. Տիգրանակերտի նահանգին մէջ
քանի մը բռնաւոր Տէրէպէյիներու կող-
մանէ տեղի գաւած սոսկալի հարստա-
հարութեանց եւ զեղծմանց մասին թաղ-
րիւր մատուցուեցաւ, 1747 Քէպիւլ ախըր
4 եւ 3 Մայիս 1875 :

Բ. Գոււր Սամի Պէյը քննիչ զրկեց :
Յանցանքնին ստուգուած յիշեալ Տէ-

րաման Օղլու Գահրաման եւ իւր թոռը Տիսալ
գրուած են :

Մշոյ Պիրիդ աւան

Պօր եւ Կամախ գիւղերու հողերը՝ Պիթլիդի
Միւֆթի Շէյխ Ահմէտ էֆէնտի,
Քէմանճար, Կեալակ, Հօր, Կեստուս եւ
Ղարալ գիւղերու արտերը՝ Քէսանցի Մէհմէտ
Պէյ եւ Խիլանցի Շէյխ Ճէլալտօփն,
Սէմաւուլ գիւղի հողերը՝ Հալէթ Պէյ եւ
եղբարքը, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ :
Սուբօվանք գիւղը Մէհմէտ Պէյ եւ սորա
աղգահանքն ու Շէյխ Ճէլալտօփն իրենց
սեպհականելով՝ Հայ ժողովուրդն անկից վա-
նեք, ջրուեք են :

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏԻ ԿՈՒՍԱԿԱՆ ԱՆՔԻՆ

Տիգրանակերտ քաղաքէն երկու ժամ հեռի
Սաթը գիւղի Աղային՝ Շէյխ—Զատէ Մէհմէտ
Պէյին՝ աղջիկը Միւսթէհա Հանըմ, նոյն գիւ-
ղի հողերն ու Զուրը՝ հօրմէս ինձ ժառանգու-
թիւն մնացած է ըսելով՝ յաջողեք է իւր վրայ
գրել տալ եւ թափույի Սէնէտ առնուլ :

Սըղերիոյ Խիզակ գաւառի մեջ Սպա-
հեթ աւան

Պուրուշ գիւղի հողերը՝ Մուլա Ալի, Մու-
լա Պերո եւ Գալէօ անուն անձերը,
Ճանժվան գիւղի հողերն՝ Ապտի Պէյ, Ապ-
տիւլրահման, Օսման եւ Էօմէր Աղաներ,
Սօքար եւ վերին Կօտէնս գիւղերու հողե-
րը՝ Ապտի եւ Միրզա Պէյերն ու Հասան
Աղա,

ընդունելով Քրիստոսը Պէյի անօրէնութեամբ Տիգրանակերտ բերուած և սոյն քաղաքին մէջ մնալինն որոշուած էր: Բայց Սամի Պէյի Տիգրանակերտէն մեկնելուն վրայ՝ այս յանցարարներն ալ ազատութիւն գտնելով տեղերինն գարձան:

Ասոր վրայ գարձեալ թագրի զրուե-

վարի կօտէնս գիւղի հողերը՝ Զօհրապ և Էօմէր Աղաներ,

Ներբան գիւղի հողերն՝ Էօմէր Աղա, Պաղունէր և Իրուն և Պաղէնս գիւղորէից հողերն Ապտի Պէյ,

Պաղունս գիւղի Ս. Աստուածածին վանուց հողերն՝ Իպրահիմ Աղա,

Լիվար, Տաղ, Բեհիս, Տօու, Թալաս, Էրքին, Տանիս, Մատ, Մատասալա, Աիմէն, Սօրօնս, Էրէնճիկ, Խիլէնս, Վերին Հարօն, Վարի Հարօն, Խէվիթ, Իսթապօղանս, Պատէրանանս և Տաղօս գիւղորէից և կարավաղ Ս. Գէորգ վանուց հողերն՝ Ապտի Պէյ և ազգակները,

Գապլաս գիւղի հողերն՝ Ալայի որդիքն ու ընկերքը, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ:

Տիգրանակերտս կարկաս Աղիֆիս աւան

Օրիս, Խնձորոտ, Հալիս, Ալթօր և Փիրիսօս գիւղերուն հողերը՝ Սայիտ Պէյի որդիքն ու Ալթօանցի Էօմէր Աղա և սորա ազգակները,

Հուրանս գիւղի հողերն ալ՝ Խօրտուրցի Մուրատ և Մելիք Աղայի որդիքն ու ազգակները ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ:

Նևրան աւան

Գօնիս գիւղի հողերն՝ Ալթօան ցեղէն Նէճիւ Աղայի որդիք,

Կեաւրէնս գիւղի հողերը՝ Գապլաս Աղա, Մօս գիւղի հողերը՝ Տուտէրցի և Նէմբանցի Աղաներ,

Շէն-Աղբիւր գիւղի հողերն՝ Օսման և Զօրապ Աղաներ ու Շէրիֆ Աղայի որդիք,

յու 1777 ձէմաղիլ ախար 17 և 29 Յունիս 1876:

Այս թագրի Միւղաքը բէրէի ձեւով գրուած և Ս. Պատրիարք Հօյրն անձամբ մատուցած է Բարձրապատիւ Եպարքոսին: Այսու ամենայնիւ նոյն բռնաւորներէն անուանին Ֆէթթա՛ Պէյ Տիգրանակերտի Սըղերգ գաւառը կը գտնուի ցայսօր:

Նիճա գիւղի հողերը՝ Գասրմ Աղա և Նէմբանցի Աղաներ,

Հապտանս գիւղի հողերն՝ Ալթօանցի Զօրապ, Մահմուտ և Շահօղա Աղաներ,

Օֆ գիւղի հողերը՝ Շահօղա և Նէճիւ Աղաներ,

Գիթանս գիւղի հողերը՝ Մուրատ և Միրզա և Նէճիւ Աղայի որդիք,

Շէյիս գիւղի հողերը՝ Կիրուքանցի Մօլա Մէհմէտ և Ալթօանցի Աղաներ,

Ապարանից գիւղի հողերն և Ս. Խաչ վանքն Օսման Աղա և Տուտէրցի Աղաներ,

Պարկանս գիւղի հողերն՝ Ատեանցի և Ալթօանցի Աղաներ,

Գեարնար, Չախվաղ և Հէրամուս գիւղօրէից հողերն՝ Ալթօանցի Աղաներ,

Հէրատ գիւղի հողերը՝ Նէմբանցի Միրզա Աղան և Տուտէրցի Աղաներ,

Տիրէք գիւղի վանքն ու հողերն՝ Ալթօանցի Աղաներ,

Տէվան գիւղի հողերը՝ Զօհրապ Աղա և Պէրվազի Աղաներ, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ:

Խիզան աւան

Խարիսօս գիւղի արտերը՝ Մօլա Մէհմէտ, Մալիհ պէյ, Գաբվանցի Շահին Աղա, Մօլա Պէրօ և ասոր ընկերքը,

Խաղի գիւղի հողերը՝ Պիլգանցի Մօլա Ապտիւրահմանի որդիքն ու Նէճիմ, Խալիլ, Բիսթէմ և ձաֆէր անուն Բուրգեր, Մահտօնէնց գիւղի հողերն՝ Սպահերտցի Բուրգեր,

Գասիւր և Պէսօնց գիւղի հողերը՝ Բեռնաշէն գիւղացի Գալօ, Հասան, Մուսա, Մօլա Ալի,

26. Կարնոյ մէջ Քհրեւեանցի կատարուած միջոցին երբ կարգն ազգային եկեղեցւոյ և դպրոցաց կալուածներուն կու գայ, Էմլաքի պաշտօնեայն չուղէր զանոնք իբր ազգային կալուած արձանագրել, և կառարկէ թէ՛ այս եղանակով կարուելու արտօնութիւն և հրահանգ չունենալով՝ իւր պարտքն է մէն մի կալ-

նէճիմ և Թօլայի ու Պիլկանցի Մօլա Ապտիւրահմանի որդիք,

Պրօշէնց գիւղի հողերը՝ Մօլա Ալի, Մօլա Պէրօ, Գայրօսցի Էնտէլիզա, Կաքվանցի Ֆախի Էօմէր, և Գալայի, Ալի ու Բըշէցի Թարօյի որդիք,

Կարս գիւղի հողերը՝ Պիլքեան գիւղացի Նէճիւ Աղան, Մօլա Ապտիւրահմանի որդիքն և Բեռնաշէն գիւղացի Մուսան ու Բըշէ գիւղացի Բուրգեր,

Տի գիւղի հողերը՝ ձաֆէր և Մալգէշցի Մօլա Օսման,

Աղօն և Նորշէն գիւղերուն հողերը՝ Մօլա Մէհմէտ և ընկերքը,

Աղօր գիւղի հողերը՝ Խալիլ Աղա և Թարօյի որդիք,

Նամ և Խաղօս և Պախօր գիւղերուն հողերը՝ Գիւշի, Գապրօսցի և Բիվրանցի Բուրգեր,

Վերին Պախօր և Գատինօկ գիւղերու հողերը մօտակայ գիւղորէից Բուրգեր,

Բասէտ գիւղի հողերն՝ Ալթօանցի Բուրգեր,

Սօրի և Սօրվաքէրթակ գիւղերուն արտերը՝ և Ս. Աստուածածնայ վանքը Սպահերտցի Ապտի պէյ և Ալթօանցի Բուրգեր,

Շէն գիւղի հողերն՝ Ապտիւրահման, Ֆարիզ և Խըղըր Աղաներն ու Գուլիկ գիւղացի Մէհմէտ-Ալիճանի որդիք,

Խարիթ գիւղի հողերը՝ Գուլիկցի Մուհիտտին և Մօլա Պէքիւր և Մէյիտ Աղաներ, Վերին Գարս, ստօրին Գարս, Պրօնս և Պալիւն գիւղօրէից հողերը՝ Մալգէշցի Օսման, Թիւրօ Օսման և սորա ընկերքը,

Լի և Հուրճուզ գիւղերուն հողերը՝ Մալ-

ուածի կենդանի աէրը գտնել, և անոր սեպհականութեան իրաւունքն ստուգելէ վերջն ըստ այնմ արձանագրել: Իսկ երբ անձնաւորեալ աէր չունենայ՝ իբր հաշիւ նկատել:

Թագրի գրուած է Պատրիարքարանէն առ Բ. Դուան, 1777 Բէպիւլա ախար 10 և 9 Մայիս 1875 թուա-

գէշցի Միմէ, Գապրօսու Մահմուտօգ, Շիրազցի Մահմուտօգ, Պիլգանցի Մօլա, Կիվլրանցի Չօմա և այլք, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ:

Այս վերջինները Շիրազցի Հայերը գիւղէն վանած են:

Ճիհանկիր, Շահին, Էօմէր և իւր ընկերքը՝ Կակվանից գիւղէն Հայերն հեռացնելով՝ ամբողջ գիւղն ու արտերը գրաւած են:

Բեռնաշէնցի Բուրգերն՝ Խտիլն գիւղի Հայերը հալածելով՝ սոյն գիւղն իրենց ձեռքն անցուցած են թուրքովին:

Խիզանցի Շէյիս ձէլալէտալին՝ Բէթամ և Խաշիանց գիւղերու Հայերն հալածելով՝ նոյն տեղեաց տիրապետած է:

Մալգէշցի Բուրգերը՝ Գապլանս գիւղը գրաւելով՝ Հայերն անկից դուրս վանած են:

Հեռուն աւան

Սիդիքի, Չօմ, Պօմ, Հալալ, Դանսիկ, Հալին, Սայրօս, Հալըճա և Մէգրաս անուն գիւղերը գրաւած են՝ Հէրունցի Զարիհ, Մուսա, Ֆէթթա՛ և Օսման Պէյերն ու ազգակները:

Սըղերդու գաւառ

Սիւվան աւանի գիւղօրէից արտերը՝ Սըղերդու նախորդ Միւթէսարըթի ձէմիլ Փաշան գրաւելու ելած է: Նմանապէս չըջակայ գիւղերն ալ Ապտիւլ-Ֆէթթա՛ն, Եուսուֆ և Սաստուլա՛ Պէյերն և այլք գրաւած են:

Խարքերդու գաւառ

Թումա Մէզրաս գիւղի հողերն՝ Հասան և Համի Թահիր Պէյերը գրաւած են:

կանաւ. նաեւ հեռագիր զարնուած է Կարնոյ կուսակալութեան խնդրելով որ ինչպէս վերջին օրերս մայրաքաղաքիս մէջ ինչպէս եւ ի վերջին ժամանակներս միջոցին եկեղեցեաց, գործոցաց եւ այլ ազգային հաստատութեանց կալուածներն յանուն Ազգին արձանագրուած են, նոյնպէս եւ Կարնոյ ազգային կալուածներն յանուն Ազգին արձանագրուին:

Արդիւնքը տակաւին Պատրիարքարանի ծանուցուած չէ:

27. Մատեն քաղաքի Զերմուկ գիւղի Հայոց թաղին մէջ Եկեղեցւոյ շինութեան արգելք եղած են Իսլամները, պատճառելով թէ Հայոց թաղին մօտը Մզկիթ կայ:

Բարոյայ գաւառ

Հապապ, Զիթազ եւ Թապրիչ գիւղօրէից հողերն՝ Էօմէր, Մէհմէտ, Սատազ, Շէրիֆ եւ Սէյիտ Պէյեր,

Գարընճա Մէզրասա գիւղի կալուածներն ու արտերը՝ ճին Օղլու Հիւսէյին եւ Եուսուֆ Աղաներ,

Չայրի Մէզրասա գիւղը՝ Նուհ Պէյ, Եննի քէյի Մէզրասա գիւղը՝ Թօթի Պէյեր, Եննի քէյի անուանեալ գիւղը՝ Հաճի Թահիր Պէյ,

Արմուճան գիւղը՝ Հալիմ Պէյ, Գէլէլէբ գիւղը՝ Մէզրասա գիւղի Աղաներն ու Գօլ Աղասի Հաճի Մէհմէտ, Իսապէկ գիւղը՝ Հաճի Թահիր Պէյ, Գոմպաս գիւղը՝ Մէհմէտ եւ Բեաֆիլ Պէյեր,

Խաճար գիւղը՝ Գատըր Աղա եւ Ընկերքը, Խաճար Մէզրասա գիւղը՝ Թահիր Էֆէնտի, Ուզուն Օվա գիւղը՝ Հաճի Հիւսէյին Աղա, ԳՐԱՒԱՅ ԵՆ.

Չարսանճազ գաւառի մէջ Մահմետական Պէյերն՝ Հայոց աներուն, արտերուն, պարտէզներուն եւ խանութներուն համար, ամբողջ մերն են ըսելով, վարձք կը պահանջեն անոնց

Թագրիր եղած է, ՎՂԳՂ ճէմադիլ էվէլ ՎՂ Կ Յ Յոււնիս 1875:

Բ. Դոնէն Իսթիլամի հրամանագիրը զրկուած է:

Յիշեալ Թագրիրը կրկնուած է, ՎՂԳՂ Ծապան ԳՕ և 1 Սեպտեմբեր 1876:

28. Մարաշի Միւթէսարըրֆ Սայիտ Փաշային դէմ դանդաղանաց Թագրիր մատուցուած էր: Քննութեան հրամանագիրը զրկուած ըլլալով, տեղական կառավարութեան պաշտօնեայք կը ճշգրտին Սայիտ Փաշան արդարացներ և Հայերը զրպարտիչ ցոյց տալ: Յիշեալ

բուն տէրերէն, եւ ասոր վէճը 15 տարիէ ի վեր կը շարունակի:

ԳԱՂԱՏԻՈՅ ԿՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Կեսարիոյ գաւառ

Հաճի Յէյազուլազ անուն անձը՝ Գարաճուրան, Չօմաքը, Ինճէսուն եւ այլ երեք գիւղօրէից հողերուն համար, ինչպէս ըսելով, վարձք կը պահանջէ գիւղացիներէն:

ՏՐԱՊԵՉՈՆԻ ԿՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ճանիկ գաւառի մեջ Զարչանկա

Զարչանկայի գիւղօրէից հողերն՝ Օսման Փաշայի որդիքն իւրացուցած են եւ գիւղացիներէն վարձք կը պահանջեն, ասկից զատ՝ կալուածական տուրքը գիւղացւոց վճարել տալու համար ստիպում կընեն:

ՍԵՐԱՏԻՈՅ ԿՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գանդալ աւան

Եարչիսար գիւղի Հայոց մշակած եւ Թափուջի Սէնէտով իրենց սեպակահանութիւնն եղած արտօրէից մէջ Չէրքէզ գաղթականներ ընակեցուցուած է:

պաշտօնեայք այս մտօք հաշտութիւն մը խըմբագրելով կտարակեն ՂԱՌԱՅՆՈՐԳԱԿԱՆ Փոխանարդ Տէր Յովհաննէս Քահանայն, որ նոյն հաշտութիւնն ստորագրէ:

Այս բունութեան դէմ բողոքոյ Թագրիրը զրուած է, ՎՂԳՂ Րէպիւլ էվէլ Գ. և 3 Ապրիլ 1876:

29. Ազլէհիր քաղաքի կալուածոց վըրայ խիստ սուղ գիներ գրեր, ինչպէս և Իւրէիլի տուրքը չափազանց գրեր են տեղական պաշտօնեայք, որով Հայերը ծանր արոց վճարման ենթարկուեր են:

Թագրիր զրուած է, ՎՂԳՂ Րէպիւլ էվէլ Կ և 2 Ապրիլ 1876:

Անպատասխանի Պնացած է:

30. Կարսայ հարստահարիչ Քրդաց և Մատենի Էկիլ աւանի Քուրդ Պէյերուն առ Հայս հասուցած միատուց համար Թագրիր զրուած է, ՎՂԳՂ Րէպիւլ էվէլ Կ և 2 Ապրիլ 1876:

Անպատասխանի մնացած է:

31. Տրապիզոնի Ս. Փրկիչ վանուց արտերուն մէկ մասն իւրացներ կուղէ՛ Չարրգճի Ալի Էֆէնտի անուն մէկը:

Թագրիր եղած է, ՎՂԳՂ Րէպիւլ Կ խըր Կ և 28 Ապրիլ 1876:

Տակաւին պատասխան անուած չէ:

32. Վանայ ոստիկանութեան հազարապետ Տիլալէր Աղային և ասոր ազգականներէն Վանայ կառավարութեան Ժողովոց անդամ գտնուող մէկ քանի անձանց համար՝ գանդատանաց Թագրիր

եղած է, ՎՂԳՂ ճէմադիլ էվէլ Կ և 2 Մայիս 1876:

Տակաւին պատասխան անուած չէ:

33. Միւլադիմ Հասանն Աղթամարայ վանքը կերթոյ և միարաններէն Յակոբ Վարդապետը կսպաննէ: Քրդերն ալ Մինտան գիւղի Տէր Յովհաննէս Քահանայն կսպաննեն. Տիարպէթիւրէն Սըղերդ վերադարձող անուանի բունաւոր Ապտիւլ Ֆէթթահ Պէյ ալ Հայերը սրէ անցընելու սպառնալիք կընէ. Ղազրանցի Հայ մ'ալ կսպաննուի:

Այս սպանութեանց և սպառնալեաց համար Թագրիր մատուցուեցաւ, ՎՂԳՂ ճէմադիլ էվէլ Կ և 29 Մայիս 1876:

Կարնոյ եւ Տիգրանակերտի կուսակալներուն հեռագրեր զարնուած է Բ. Դոնէն:

Սոյն վաղեմի բունաւոր Ֆէթթահ Պէյին համար ասկէ առաջ բաղմիցս գանդատ եղած ըլլալով՝ վերստին Թագրիր զրուեցաւ, ՎՂԳՂ Րէճէպ օ և 14 Յուլիս 1876:

Հեռագիր զարկաւ Բ. Դոնը:

34. Մարաշու մէջ Մէնդիրեան Յարութիւն և Չամչիկեան Ղազարոս տեղւոյն իսլամներէն կսպաննուին: Չէյթուրի Գայմագամ Տալուտ Աղան ալ Յարութիւն անուն Հայ ոստիկան մը կսպաննէ:

Թագրիր եղած է, ՎՂԳՂ Րէճէպ Կ և 13 Յուլիս 1876:

Հալէպի կուսակալին հեռագիր զարնուած է Բ. Դոնէն, եւ յետոյ հրամանագիր ալ զրկուած:

Չէյթուրի ոճրագործ Գայմագամ Տալուտ Աղային համար վերստին Թագրիր

գրուեցաւ, ՎՊՂԿ Ծապան 11 և 24 Օգոստոս 1876, յայտնելով թէ՛ սրչափ ալ մարդասպանութիւնը նախնական քննութեամբ յիշեալ Գայմագամին վրայ հաստատուելով զինքը Ձէյթունի մէջ մահուամբ պատժել որոշուեր է, Մարաշու մէջ վերաքննութեամբ արդարացընել կուզուի եղեր զայն, առարկելով թէ՛ վկայողք իսլամ չեն, Քրիստոնէայ են:

Սոյն Թագրիբը Տիվանը Ահքեամին յանձնուեցաւ, ըստ խնդրանաց Պատրիարքարանի:

35. Ուրֆոյի քաղաքական ատենին, այն է Մէճլիսի Թէմելիզին, ներկայացող Քրիստոնէայ վկայները կը մերժէ եղեր տեղւոյն Նայիպ էֆէնտին, հակառակ դատովարութեան օրինաց:

Թագրիբ գրուած է, ՎՊՂԿ Բէճէպ 11 և 31 Յուլիս 1876:

Սոյն Թագրիբն Ահքեամը Ատլիէի յանձնուած է:

36. Ձինուորական տրոյ վրայ՝ յանուն Ազգային Վարչութեան Խառն Ժողովոյ՝ Բ. Դրան մատուցուած է հետեւեալ Թագրիբը:

«Ձինուորական տրոյ բաշխման և հաւաքման մասին ասկից առաջ տրուած որոշման գործադրութիւնը խիստ դժար և թերեւս անկարելի ըլլալն յայտնելով խնդր մատուցած էինք Թագրիբով, Ձեր Վսեմութիւնը ՎՊՂԿ Ճէմազիլ ախրը 11 թուականաւ և 9 թուահամարաւ պաշտօնագրով կը յայտնէ թէ՛ մեր սոյն Թագրիբը Պաշտօնէից Ժողովին մէջ նկատողութեան առնուեր և որոշուեր է որ, զինուորական տրոյ համեմատութիւ-

նըն՝ Իսլամաց համար մինչև ցարդ ի գործ գրուած եղանակին և հաշուոյն համաձայնեցնելով, առ հասարակ ամեն 180 արու անձէն մէկ զինուորի հաշուով ի փոխարէն 5000 զուրուշ առնուի, և սոյն թուոյն մէջ գանուողներէն անոնք՝ որք սակաւին 15 տարին լրացուցած չեն կամ 75 տարին անցուցած են, նմանապէս և կղերականք, աղքատք և անկարք բաշխումէն դուրս թողուելով, մնացեալներն Ազգը զանազան կարգերու բաժնէ և ամբողջին վճարելիք տուրքն ասանց վրայ բաշխելով հաւարէ:

«Սոյն որոշմամբ հարկ պիտի ըլլայ որ մեր Ազգին ընդհանուր արու անձանց թիւն հիմ բռնելով զինուորական տուրքը բաշխուի, և ինչ ինչ պատճառներով անկարող գանուող անձանց բաժինը կարող անձանց վրայ բարդելով հաւարուի:

«Այս տրոյ հաստատուելէն հետէ Տէրութեան և Ազգին փորձառութիւնքը կը ցուցնեն, և մանաւանդ վերջին ատեններս դաւառներէն Պատրիարքարանըս հասած բազում հանրագրեր կը հաստատեն, որ այս որոշման գործադրութիւնն անկարելի է: Ահա այս պատճառաւ խնդրած էինք ասկից առաջ՝ որ յատուկ Թագրիբով մեր ներկայացուցած գիտողութիւնները նկատողութեան առնուին:

«Օսմանեան Տէրութեան հաւատարիմ հպատակ Հայ Ազգին անհատներուն սոյն տրոյ ծանրութեան ներքև չճնշուելովն հանդերձ՝ Տէրութեան հաստութից չնուազելուն ալ միջոցներ որոնել և ցոյց տալը մեր պարտքն է: Ձինուորական ծառայութեան մէջ գանուող իսլամք ինչ բացառիկ շնորհներ որ կը վայելեն, Գուրայի օրինաց տրամադրութեամբ, զին-

ւորական տուրք վճարող մեր ազգայիններն ալ պէտք է նոյն բացառութիւններէն օգտին, հաւասարութեան արդար գրութեան համաձայն: Այսինքն Գուրայի օրինագրքին Իսլամաց համար տրամադրած բացառութիւնքը մեր Ազգին համար ալ գործադրելի ըլլան, և կամ 15 տարեկանէն վար եղողներն ու 75 տարին անցնողներն ընդհանուր արու անձանց թիւէն դուրս ձգելով, մընացեալներէն իւրաքանչիւր 180 անձի վրայ մէկ զինուորի փրկագին պահանջուի: Իսկ եթէ սոյն բացառութիւնքը զձեռու և որոշելու մէջ դժուարութիւնք տեսնուին, տրոյ քառորդ մասի զեղջն՝ որ ասկից առաջ շնորհուած և նորա արդար արդիւնքը տեսնուած լինելէ ետև՝ ՎՊՂԿ թուականին ջնջուած և ետ առնուած էր, վերստին գործադրի:

«Այս միջոցները թէ՛ արքունի գանձուն հասոյթը կապահովեն, և թէ՛ ժողովուրդը կեղեքումէ զերծ պահելով՝ արդարութեան ու շինութեան պատճառ կըլլան: Բացց երբ օրորոցի մանկիկը, ծերութեան վերջին հասակին հասնողը, դպրոցականը, կղերն և անկարներն, որք ամեն պարագայի և ժամանակի մէջ արքունի տուրք վճարելէ ազատ են, հաշուոյ մէջ առնելով՝ ընդհանուր արու անձերը զինուորական տրոյ ենթարկին, հաւարումն անկարելի կըլլայ, և թէ՛ Պատրիարքարանի թէ՛ Գուառական Վարչութեանց առ այն ունենալիք բարոյական աջակցութիւնը կը դժուարանայ, և վերջապէս Բ. Գուրը մշտապէս թախանձանքէ զերծ չմնար:

«Այս կէտերն Ազգային Վարչութեան Կրօնական և Քաղաքական կրկին Ժողովներս մանրամասնօրէն նկատողութեան առած ըլլալով՝ կազաչեմք որ խնդիրը

վերստին նկատողութեան առնելու շնորհը չզլանայր:»

ՎՊՂԿ Ծապան 11 և 14 Օգոստոս 1876:

ՊԱՏՐԻԱՐԿ Կ. ՊՕՂՍՈՅ ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

37. Սերաստիոյ կուսակալութեան տակ Սարմուսագլը գիւղի Հայերը կը հարստահարուին Իսլամներէն: Այս վերջիններն Հայ կին մը բռնութեամբ լեռը կը տանին, և իրենց գազանական կիրքն անոր վրայ յազեցնելէ վերջը՝ կոպաններն զայն ու գիակը գետը կը նետեն:

Թագրիբ եղած է, ՎՊՂԿ Ծապան 11 և 18 Օգոստոս 1876:

Հրամանագիր գրուած է Բ. Գուրէն:

38. Մալաթիոյ Միւթէսարըֆի Մուսթաֆա Պէյին մուլեռանդական վարմանց գէմ, և իսլամ սրիկաներուն շան մը վիզը խաչ կախելով՝ շուկան և փողոցները պտըտցուցած ըլլալուն վրայ, բողբոյ Թագրիբ մատուցուեցաւ, ՎՊՂԿ Ծապան 10 և 1 Սեպտեմբեր 1876:

Պատասխանն առնուած չէ գեռ եւս:

Հոս կաւարտի Պատրիարքարանի Թագրիներուն հաւաքածոյն, որոյ մէջ չեն գաւառաց ոմանց մէջ վերջին օրերս տեղի ունեցած մի քանի հարստահարութիւնքքընդ որս և Եօզղատ գաւառի Սարբ Համիլ գիւղի մէջ Քեթիկ զօրաց կողմանէ ի դործ դրուած բռնաբարութիւնք և անիրաւութիւնք, որք տեղական Ազգային վարչութիւնէն հասած պաշտօնական հեռագրով ստուգուած են: Պատրիարքարանն այս հեռագիրն հաղորդած է Բ. Գրան և բերանացի բանակցութեան մտած ընդ այն:

Առանց այս վերջին անցից բացարութեան մտնելու, տեղեկագրեալ 38 իրողութիւններն որք պաշտօնական բանակցութեան նիւթ եղած են՝ բաւական կը կարծեմք հաստատելու թէ գաւառացի մերազնէից հարստահարեալ վիճակն ինչ որ էր յառաջ, ընդհանրապէս նոյնն է և այսօր, հակառակ մեր ազգովին տրտնջանաց և գանգատանաց, որք անընդհատ մատուցուած են Կայսերական Կառավարութեան. թէ և Բ. Գուռն իւր սզգուհրամանագրերովն, որոց մէկ քանիին պատճէնները վերը կերեւին, հայրախընամ ջանք ցոյց առած է:

Ազգային Ժողովոյ 1872 Ապրիլ 11ի Տեղեկագրին պարունակած ցաւերն հետեւեալքն էին.

Ա. Օրէնքն ու արդարութիւնն ի գործ դնելու մասին՝ գաւառական պաշտօնէից ընդհանրապէս անփոյթ և անտարբեր մնալն, և գանգատանաց քննութեան իսթիլամի դրութեամբ կատարուելովն՝ անոնց աւելի ևս զեղծանիլը.

Բ. Գաւառական Արքունի ժողովոց Թէչքիլաթի օրինօք կազմութեամբն՝ անոր անդամակցութեան շահախնդիր անձանց առանձնաշնորհութիւն գարձած լինիլը.

Գ. Գաւառացի Հայուն՝ Իսլամաց մուսուլման մասին նախատանաց և թէնամանաց ենթակայ ըլլալը.

Դ. Արքունի շինուածոց համար տարապարհակ վարիչն ու դրամական անիրաւ պահանջմանց ենթարկիլը.

Ե. Ճանապարհաց շինութեան պատուակաւ կեղեքուիլը.

Զ. Պաշտպանեալ Միւլթէզիմներու ապօրէն պահանջմանց առջեւ՝ բերոց տասանորդը դրամով վճարելու բռնադատուիլը.

Է. Նմանապէս իւր ընտանեաց ու տեսաին համար մշակած տան պարտիզի բերքէն տասանորդ տալու բռնադատուիլը.

Ը. Բերքէն արուած տասանորդն ինքն անձամբ Միւլթէզիմին շահեմարանը փոխադրելու բռնաբարութիւլը.

Թ. Միւլթէզիմը ժամանակին չգալուն համար՝ բերքն անձրեւին տակ թողլով փտեցնելու և յետոյ փտած բերքին վրայ ողջի արժէքով տասանորդ տալու բռնադատուիլը.

Ճ. Միւլթէզիմն ու սորա գործակալներն իւր տան մէջ հիւրընկալելով ձրիաբար կերակրելու և պատսպարելու պարտաւորիլը.

ՃԱ. Եւ երբեմն ալ մինչեւ իսկ եղանց լուծերու վրայ տասանորդ անուամբ՝ այսչափ ցորեն տալու բռնաբարութիւն, ինչպէս տեղի ունեցած է Կարնոյ նահանգին գաւառաց մէջ.

ՃԲ. Ասոնցմէ զատ՝ գաւառացի Հայուն Շահնալըգ կամ Էօլչէք-Հագգը ըսուած արդիլեալ տուրքեր վճարելու բռնագատուիլը.

ՃԳ. Զինւորական տուրքէն՝ մեռնողաց, գաղթողաց և փախստականաց մասը վճարելու հարկադրիլը.

ՃԴ. Թէմէթ թիւ և Էմլաքի տրոց անարդար բաշխմամբ՝ Իսլամաց բեւառ կրելը.

ՃԵ. Տրոց վճարման պատրուակաւ՝ անհրաժեշտ կահ կարասին ու գործիքք ծախելու, և մինչեւ իսկ ստիկանաց ձեռօք ծեծուելու և բանտ մանելու խստութեանց մատնուիլը:

ՃԶ. Կիներու և անչափահաս մանկանց Մահմետական կրօնքն ընդունելու ստիպուիլը.

ՃԷ. Կիներու, հարսերու և նոյն իսկ աղջիկներու առեւանգիլն ու բռնաբարուիլը.

ՃԸ. Ոչ-Մահմետականաց վկայութեան չբռնուելովն՝ առեւանգութեանց, դողութեանց և սպանութեանց անյայտ ու անպատիժ մնալը.

ՃԹ. Զինեալ Քրդերու, լեռնցի ցեղերու, Զէրքէզներու և բնիկ Թուրք Տէրէպէլիներու այլ եւ այլ հարստահարութեանց ներքեւ Հայ ժողովրդեան տառապիլն ու չարչարիլը:

Աւասիկ՝ այս չարեաց բարձմանն համար՝ յիշեալ Տեղեկագրին մէջ ցոյց տըրուած դարմաններն ալ.

Ա. Պարտազանց գաւառական պաշտօնեայն պաշտօնէ ձգել և ուրիշ գաւառի մէջ պաշտօնի չկոչել.

Բ. Իսթիլամի եղանակը բարեփոխել, Կառավարութեան և Ազգին կողմանէ կարգեալ լիազօր քննիչներ զրկելով ի գաւառս.

(Այս խնդիրը Մ. Պատրիարքի ձեռօք վերջին անգամ Բարձրագատիւ Եպարքոսին առաջարկեալ դարմաններուն մէջ ալ կրկնուած է.)

Գ. Գաւառական Ազգային վարչութեանց և Առաջնորդաց առ Տեղական Կառավարութիւնս մատուցած Թագրիները լրջօրէն նկատողութեան առնուլ և արդարութիւնն անմիջապէս ի գործ դնել.

Դ. Գաւառաց Մէճլիսի-Իտարէ, Մէճլիսի-Տաափի, Թէմեիլի-Հուգուգ և Մէճլիսի-Ճինայէթ անուն վարչական և գաւառական ժողովներուն հայազգի անդամաց ընտրելիներն՝ Ազգ. Գաւառական վարչութեանց ձեռօք պատրաստել տալ.

Ե. Բ. Գրան հրամանագրերն իւրաքանչիւր Կառավարութեան պաշտօնական լրագրաց մէջ հրատարակել.

Զ. Տիւլթուրն ամեն ազգաց լեղուի վերածել և ժողովրդեան մէջ տարածել.

Է. Կրօնափոխութեան դիմողներու վերաբերեալ օրինաց մէջ սրու տրամադրութիւններ դնել, և կրօնափոխներն իրենց համոզումն յայսպարբելու գործին մէջ ճնշումէ ազատ պահել.

(Ս. Պատրիարքի ձեռօք վերջին անգամ Բարձր. Եպարքոսին առաջարկեալ դարմաններուն մէջ ալ այս խնդիրը կըրկնուած է, ՉԱ տարին չլրացուցած կրօնափոխութեան դիմողին՝ գաւանութիւնն ու խօսքը չբռնուելու պայմանաւ.)

Ը. Կրօնափոխ արանց համար՝ իրենց կնոջ և զաւակաց օրապահիկ (չ-Ֆ-գ-) վճարելու օրէնք մը սահմանել.

Թ. Արքունի ամեն տեսակ տուրքերն արդարութեամբ բաշխել և օրինաւորապէս հաւաքել.

Ճ. Անվճար Պողոյէները շնորհել.

ՃԱ. Հողագործութեան դարդացմանն համար՝ հողագործաց ամեն կարեւոր սպահօլութիւնները տալ.

(Ս. Պատրիարք Հայրը՝ վերջին անգամ առ Բարձր. Եպարքոսն առաջարկած դարմաններուն մէջ՝ այս խնդիրն ալ կրկնած է, մասնաւորաբար բացատրելով՝ հողագործաց իրենց մշակած հողին տէր ճանչուելու պէտքին կարեւորութիւնը.)

ՃԲ. Հարստահարիչ Քրդաց և Աւշարաց զլխաւորներն ու Թուրք Տէրէպէլի-

ներն իրենց որջացած տեղերէն հանել
ու պատժել, և բոլոր լեռնցի վրանա-
բնակ ցեղերն ի հնազանդութիւն բերե-
լով գիւղարնակ ընել, և ասոնց՝ ինչպէս
նաև Չէրքէղներու՝ ձեռքէն սուրն ու
հրացանն առնելով, մտճ և հովուական
ցուպ կրելու վարժեցնել զանոնք, տե-
ղական ոստիկանութեան պաշտամանց
մէջ անխտիր Հայեր ալ զնել, և կամ՝
Հայ ժողովրդեան արածուածութիւն տալ ի-
րենց կեանքն, ինչքն ու պատիւը զէն-
քով պաշտպանելու :

(Տէրէպէյիներու պատժութիւն ու հե-
ռացուցութիւն ալ Ս. Պատրիարքին առ
Բարձրագոյն Եպարքոսն ներկայացու-
ցած առաջարկութեանց մէջ կրկնուած է) :

ԺԳ. Ոչ-Մահմետականաց վկայութեան
բռնութիւն, և անոնց կալուածական, առ-
եւտրական և սփարազորական սր և է
խնդիրներուն միայն նիզամի ատեաննե-
րու առջեւ դատուիլը :

(Ոչ-Մահմետականաց վկայութեան
խնդիրն ալ վերջին անգամ Ս. Պատրի-
արքին առ Բարձր. Եպարքոսն առաջար-
կած դարմաններուն մէջ կրկնուած է) :

Յիշեալ Տեղեկագրին մատուցուած
թուականէն ի վեր (11 Ապրիլ 1872)
հարստահարութեանց համար Պատրիար-
քարանէն դրուած Թագրիրներն ալ, ինչ-
պէս կերելին Չեր Բանձնախմբին պատ-
րաստած հաւաքածոյէն, կամ Պաթթալ
ըլլալով կամ անպատասխանի թողուելով
և կամ իսթիլամի ապարդիւն գրու-
թեամբ յետաձգուելով, և առ առա-
ւելն՝ կեդրոնական կառավարութեանէն
առ Գաւառական ուղղեալ հրամանագ-
րաց անգործադրելի մնալովը՝ մոռա-
ցութեան մէջ թաղուած են, առանց
դարման տանելու ժողովրդեան կրած
տառապանաց :

Իրաց այս աղէտալի և անհանգուր-
ժելի վիճակին ամենամեծ պատճառ՝
հաւատարութեան գաղափարին իսլամ
ժողովրդեան մէջ չընդհանրանալն և ար-
դարութեան անխտիր չգործադրուիլն է :
Գաւառական Վարչութեանց դիւտարա-
բար ստորագաս պաշտօնէութեան մէջ
մուտ գտած ապիկար անձինք՝ ազխու-
թեամբ, նախապաշարմամբ և զօշարա-
ղութեամբ՝ ոչ հաւատարութեան սկզբ-
բունքն ընդհանրացնելու գործին մէջ
յաջողակութիւն ցոյց տուած են, և ոչ
ալ արդարութիւնն անխտիր մատակա-
րարելու տրամադրութիւնն. մինչդեռ ի-
րենց նախորդական պարտաւորութիւնքն
էին ասոնք, ինչպէս մեր նորապսակ
Սուլթանն ալ իւր Խաթթը Շէրիֆին մէջ
բացայայտ կերպիւ կրտէ :

Մեր միակ փափաքն ու մտածմունքն
է ազատութեան, անդորրութեան և
արդարութեան բարիքն առանց բացա-
ռութեան Մեր ամեն հպատակաց վա-
յելեղ սալ. Բաշաշոյս և աներկիտ եւ
որ Մեր Տերութեան նախարարներն և
ամեն պաշտօնատեսներն ալ Մեր օրի-
նակին հետեւելով՝ աչքս քարոզանայ կա-
սարմանք պիտի գործակցին :

Չեր Բանձնախմբը կը կարծէ թէ՝
յիշեալ Խաթթին հրատարակութեան վը-
րայ, ճիշդ այն միջոցին որ կայսերական
կառավարութիւնն երկրին Քրիստոնեայ
ժողովրդոց վիճակին բարոքումն իւր
բոլոր հողածութեան նիւթ ըրած է,
Ժամանակ է որ 1872ի ընդհանուր Տե-
ղեկագրի պատրաստութեանէն ետեւ՝ հա-
րստահարութեանց համար դրուած
Թագրիրներուն սոյն հաւաքածոյ ցու-
ցակը՝ յիշեալ Տեղեկագրի պատճէնին
կցելով՝ Ազգային կեդրոնական Վարչու-
թեան ձեռք մատուցուի Բարեխնամ

կառավարութեան, և խնդրուի որ վե-
րոյիշեալ հարստահարութեանց իսպառ-
բարձմանն համար շնորհ ընէ նկատու-
ղութեան առնուլ զանոնք և պարունա-
կած խնդիրներն ի գործ դնել :

Տարակոյս չկայ որ Ազգային Պատրի-
արքարանն զԲ. Գուռն այսչափ դրաղե-
ցուցած չպիտի ըլլար իւր գանդատա-
նաց և բողոքոյ Թագրիրներով :

1. Եթէ ներկայ չարեաց իրք դարման
Բ. Գրան երբեմն ձեռնարկած բարե-
կարգութիւններն աւելի ընդարձակ հի-
մանց վրայ դրուած ըլլային, և՛ գաւա-
ռական պաշտօնէից մէջ անձեռնհաս և
մալեռանդ անձինք չգանուելով՝ անընդ-
հաս գործադրուէին. նա մանաւանդ՝ ե-
թէ արդէն բամբասեալ բնիկները պաշ-
տօնէութեան կոչուած չըլլային, որք
Հայ ժողովուրդը ճնշեալ, տկար և աղ-
քատ պահելու բնական հակամտու-
թեամբ՝ միակերպ աղէտ են թէ՛ երկրին
և թէ՛ մեր ժողովրդին. և եթէ երկրին
բարիքը խորհող և կրօնական ու քաղա-
քական անխտիրութիւնն իրապէս ի գործ
դնող ձեռնհաս պաշտօնեայք ալ՝ առանց
յանցանոց պաշտօնանկութեան ենթար-
կուելէ ազատ մնալով՝ իրենց ձեռք ա-
ռած բարեկարգական միջոցները շարու-
նակել կարենային :

(Այս կարգի պաշտօնէից ազատամը-
տութիւնը միշտ իւր արդիւնքը տուած
է, և Պատրիարքարանի արձանագրու-
թեանց մէջ ալ իւր հետքերն ունի : Ս.
Պատրիարքի մասնաւոր գրութիւնք իսկ
բաւական եղած են՝ արգարակորով պաշ-
տօնէից՝ կարեւոր խնդիրներ կարգադ-
րելու և զրկելոյն հատուցումն ընելու) :

2. Եթէ Վիլայէթի, Մութասարըֆու-
թեան և Գայնագամութեան Արքունի
ժողովոց կողմութիւնն աւելի ժողովըր-

դեան վստահութիւնը զրուելու եղա-
նակաւ կատարուէր, անոնց անդամոց
բաշխումը՝ տեղւոյն բնակիչ զանազան
Ազգաց թւոյն համեմատութեամբն ըլ-
լար, և Հայ անդամոց ընտրութիւնը մեր
Ազգային Գաւառական Վարչութիւննե-
րէն ծագումն առնոր :

(Բարեբաղդ եմք ըսելու թէ՛ Վեհա-
փառ կայսեր իրատէով մեր Ազգին
շնորհեալ Սահմանագրութեան համա-
ձայն՝ մեր Ազգային Գաւառական Վար-
չութիւնք՝ մինչեւ իսկ Գիւղականք՝ սահ-
մանագրապէս կազմակերպեալ և ժողո-
վրդական քուէարկութեամբ ընտրեալ
ըլլալով, ժողովրդին համարատու են և
ըստ այնմ անոր վստահութիւնը լիովին
կը վայելեն) :

3. Եթէ մեր Գաւառական Ազգային
Վարչութեանց և Ս. Առաջնորդաց առ
Տեղական կառավարութիւնն ուղղած
խնդիրներն ու դիտողութիւններն աւելի
լրջօրէն նկատողութեան առնուէին տե-
ղական ատեաններէն, որով ի Պօլիս գան-
դաններ տեղալու և Պատրիարքարանին
ու Բ. Գրան այսչափ տագնապ պատճա-
ռելու տեղի չմնար :

4. Եթէ Քրիստոնէից վկայութեան
կնճռոտ խնդրոյն լուծման գոնէ ամե-
նադիւրին եղանակն ի գործ դրուէր, այն
է՛ Ոչ-Մահմետականաց բոլոր առեւտը-
րական, սփարազորական և կալուածա-
կան դատերն ամեն պարագայի մէջ Նի-
զամի ատեաններուն առջեւ դատուէին :

5. Եթէ՛ տեղ տեղ բռնացող Քրդերն,
Աւշարներն ու Տէրէպէյի Թուրքերն ի-
րենց որջերէն հեռացուցուելով պատ-
ժուէին, և ապստամբ վրանարնակները
հպատակ գիւղարնակներ դառնային -
եթէ Հայ հողագործին յափշտակեալ
արտ, կալուած և այլ սեպհականու-

չմնայ, առաջարկած եմ նաև Աստուծոյ զխնել և աղօթք մատուցանել, որպէս զի աջակից ըլլայ Նորին Սրբազնութեան:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Առաջարկութեան տիրոջ բացատրութիւնը ընկեր. այժմ կը մնայ խնձաղդ առնել և եթ թէ փաշային առաջարկութիւնն որ պատճառարանեալ օրակարգ մ'է, սահմանադրական խորհրդարանի մը վայելուչ և պատշաճ եզրանակն է, և խնչպէս պահ մ'առաջ ըսի, այս առաջարկութիւնը յանձնարարի առաջնորդին ոգին և եզրակացութիւնը շտարտմերժելէն զատ, աւելի հետևն կերթայ, աղօթք և մաղթանք խնդրելով յանդուրժեան համար. ուստի քուէի դնելէ զատ բան չմնար մեզի:

ՓԱՓԱՋԵԱՆ Ս. ԷՖ. — Ասկէ առջի քուէի գրուածն ի՞նչ էր, բացատրեցէր:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Ասկէ առջի քուէի դրուածը Յանձնարարի տեղեկագրին եզրակացութիւնն էր, որուն մէջ ինչ որ գրուած էր ամենն ալ ընդունուեցան և հաստատուեցան Ժողովին միաձայն քուէովը, և այլ ևս անոր վրայ խօսք կամ խնդիր մը մնացած չէ: Հիմա կարգն և կրճ է պատճառարանեալ օրակարգը քուէարկելու:

ԽՅՃԱՍԱՐԵԱՆ Օ. ԷՖ. — Սխալ հասկացողութիւն մը կայ. շատերը կը կարծեն թէ Ստեփան փաշային առաջարկութիւնը Յանձնարարի տեղեկագրին եզրակացութեանն ստորեր է. վասն զի պարտաւորութիւն մը կայ զոր Սերբազան Պատրիարքին ստանձնել կուտայ կոր թէ տեղեկագիրը տանելու և թէ գործադրութեանը ձգնելու. խի աղօթքին համար թէ որ կուղէր հիմակաւ ընէ սկսինք:

ՍՐԲԱՋԱՆ ՆԱԻՊԱՂ. — Այդ օրակարգը շատ ընդարձակ բան կը պարունակէ. նա կըսէ որ ևս պարտիմ պաշտօնական այցելութիւնները շարունակել. ևս չեմ կրնար ընդունիլ. վասն զի ամեն բևս վարչութեան վրային կառնու և իմ վրայ կը դնէ:

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Ս. ՓԱՇԱ. — Ներեցէր, Սերբազան Հոյր, իմ առաջարկութեանն մէջ պաշտօնական միջնորդութիւն ըսած եմ, և ոչ թէ այցելութիւն. մինչև հիմա խնչպէս որ վարուած

էր՝ դարձեալ նոյնն է ձեր ընկերը. մեր սահմանադրական ենք. Պատրիարք ըսելով վարչութիւնն ալ մէկ տեղ կը հասկընանք. առանձին բևս մը չկայ Ձեր Սրբազնութեան վրայ, և Աստուած ձեր հետն է:

Այն պահուն երեսփոխաններէն ոմանք զիւանին զխնելով փաշային առաջարկութեան թուղթը կարգաւ և հասկնալու համար, Ատե նապետ էֆէնտին ձեռքն առաւ նոյն թուղթը, և բարձրաձայն կարգաց, որ ամեն մարդ լսէ և հասկնայ:

ՓԱՓԱՋԵԱՆ Ս. ԷՖ. — Պարբերութիւն մ'ալ յաւելցնելու է « կը յանձնարարէ » կն առաջ ստալէս « ընդունելով հանդերձ յանձնարարին տեղեկագիրը »:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ ԷՖ. — Առաջարկութեան տիրոջ հարցնէք. թէ որ զխտուրթիւն չընկր՝ կը յաւելցնենք:

ԱՍԼԱՆԵԱՆ Ս. ՓԱՇԱ. — Գիտողութիւն չունիմ այդ մասին. ևս տեղեկագրոյն Բ. Գրան մատուցուելուն դէմ չեմ. ընդհարտակն պահ մը առաջ անոր եզրակացութեան ևս ալ քուէ տուի. բայց միայն անով դո՛ւ չեմ ըլլար. բայց մ'աւելի առաջ երթալ կուղեմ. բայց դոք պարտաւոր չէք իմ կարծիքս ընդունելու. քուէի դրէք, մերժեցէք:

ՉԱՅՆԵՐ. — Չհասկըցանք այդ պատճառարանեալ օրակարգին ոգին, ուստի չհասկըցած բաներնիս չենք ուղեր քուէարկել:

Այս միջոցին աղմուկ տիրեց Ժողովին մէջ:

Ատենուպետ էֆէնտին՝ այսպիսի շփոթ վիճակի մը մէջ նիստը շարունակելն անհնար բլլաւ. Ը յայտարարելով առեանը փակեց ժամը 10 ը քաճորդ անցած:

ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Գ. Յ. ՄԱՆԻՔ

ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Վ. ԱՍԼԱՆԵՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

1. Խորէն	Վարդ	Մխիթարեան	Ա. ԱՏԵՆԱՊԵՏ
2. Յակոբ	Վարդ	Փափաղեան	Ա. ԱՏԵՆԱՊԵՏ
3. Գէորգ	Ա. Գ. Ք.	Արծրունի	Բ. ԱՏԵՆԱՊԵՏ
4. Խաչատուր	»	Տ. Գարրիշեան	Բ. ԱՏԵՆԱՊԵՏ
5. Գարրիշ	»	Չիչիբեան	
6. Յովհաննէս	»	Մկրեան	
7. Սրիստակէս	»	Բարակէօմբիակի	
8. Պետրոս	»	Փափաղեան	
9. Իդնատիս	»	Մանուկեան	
10. Գրիգոր	»	Սէթեան	
11. Սթանատ	քչից	Ս. Խաչ յիւսի	
12. Մկարտիչ	»	Երէցեան	
13. Միքայէլ	»	Պալատու	
14. Չարարիա	»	Բերայի	

ԲԱՂԱՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

1. Սարո	Սահակ	էֆէնտի	Ա. ԱՏԵՆԱՊԵՏ
2. Շահարաշ	Կարապետ	»	Բ. »
3. Նորեան	Յովհաննէս	»	Ա. ԱՏԵՆԱՊԵՏ
4. Պայաճեան	Յովհաննէս	»	Բ. »
5. Նորատունկեան	Յակոբ	»	
6. Կիւրղէնկեան	Սէրովրէ	»	
7. Լսոյեան	Յովհաննէս	»	
8. Աղնաւորեան	Յովհաննէս	»	
9. Սարայեան	Ալիբա	»	
10. Մադաւունեան	Սեպուհ	»	
11. Կրճիկեան	Անդրանիկ սէյ		
12. Մարիսեան	Գրիգոր	էֆէնտի	
13. Բարաղեան	Յակոբ	»	
14. Յրէնկեան	Յակոբ	»	

ԳԻՆ ՂՐՈՒՇ

ՄԵՓՈԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՆԴՐՈՂԱԿԱՆ ՍՆՏԱԿԻՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈՅ ԾԱԽՈՒՅ ՅԱՏԿԱՅԵԱՆ

Կը ծախուի ի Գիս անաստան Պատրիարքարանի . և Դպրոժից Ս
Լուսուսորիչ Եկեղեցւոյ բանկայը և Հոյ գրախոճատոց քով :